

Eesti Pank
Bank of Estonia

TÖÖTURU ÜLEVAADE

1/2010

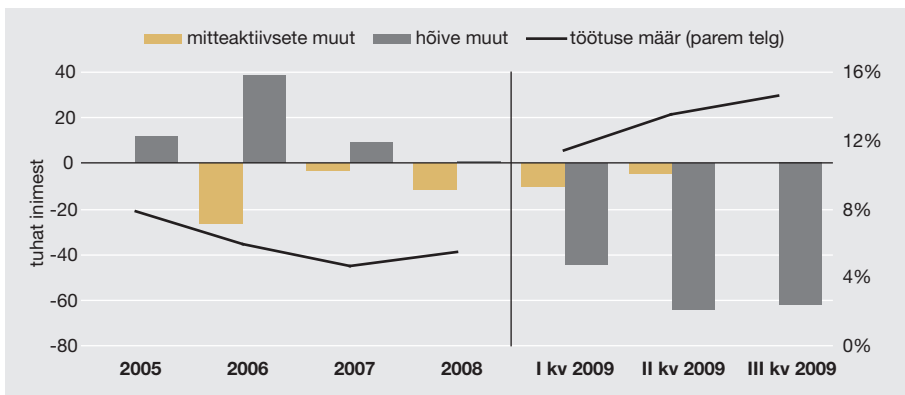
Koostanud rahapoliitika osakonna ekspert Natalja Viilmann

OLULISEMAD ARENGUSUUNAD 2009. AASTA TEISEL POOLEL

Käesolev ülevaade keskendub tööturu arengule 2009. aasta teisel poolel, mil Eesti majanduslanguse pidurdumine vähendas küll pessimismi majandusagentide ootustes, kuid ei toonud veel kaasa olulisi muutusi tööturu arengus. Eesti tööturg oli teiste riikidega võrreldes siiski märksa paindlikum – majanduslanguse sügavuse ilmnemisel asuti tööjõukulutusi kärpima suhteliselt kiiresti ja ulatuslikult.

Kui 2009. aasta esimesel poolel olid muutused tööturunäitajates väga järsud, siis aasta teisel poolel hakkas töötuse kasv vähehaaval pidurduma ning hõivatute arv stabiliseeruma. Kuigi palgakulutuste edasised kärped jätkusid eelkõige hõive arvelt, suurenes kasutatavate meetmete hulgas töötundide arvu ning palganumbrite alandamise mõju. Seejuures kui hõivatu kohta arvutata tootlikkus jätkas alanemist, siis töötundide arvu põhjal täheldati tootlikkuses juba II kvartalis positiivset muutust, mis oli esimeseks tõestuseks Eesti tööturu piisava paindlikkuse kohta majanduslanguse tingimustes. Palganumbrite jätkuv alanemine tõi teisel poolaastal kaasa ka tööjõu erikulu vähenemise. Tööjõupakkumine ehk tööjõu majanduslik aktiivsus jäi vaatamata oluliselt langenud nõudlusele suureks, mis viitab endiselt tööjõu hinna vähendamise võimalikkusele (vt joonis 1).

Majanduslangus ja töökohtade vähendamine ei puudutanud kõiki tegevusalasid ühtlaselt, vaid koondus märgatavalt eelnevatel aastatel kiiremini kasvanud ehitus- ja kinnisvarasektorisse ning mitmetesse töötleva tööstuse tootmisharudesse, mistõttu on suhteliselt suur osa hüppeliselt kasvanud töötusest muutumas struktuurseks. Sellistes tingimustes on väljakujunenud hõivestruktuuri säilitamisest märksa efektiivsem aktiivse tööturupoliitika meetmete kasutamine eelkõige ümberõppeks ning tekkinud struktuursete lõhede kaotamiseks.

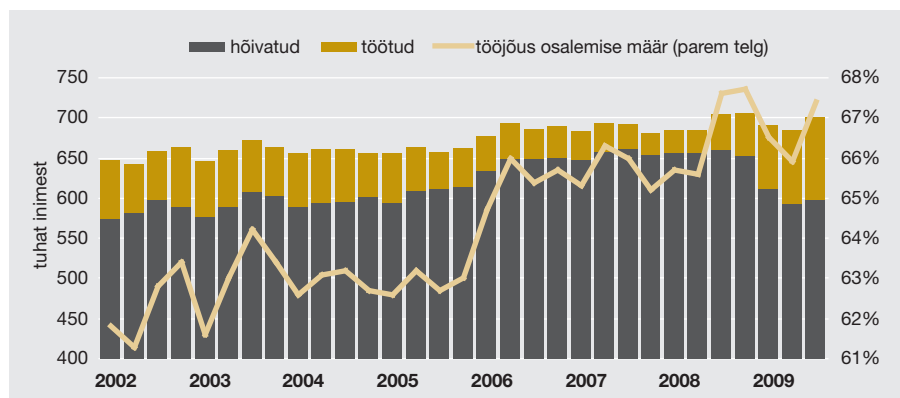
Joonis 1. Olulisemad tööturunäitajad

Euroopa Komisjon on teatavaks teinud ambitsioonikad eesmärgid: majanduslanguses tuleks näha võimalust tootlikumate, innovatiivsemate ja kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvate töökohade loomiseks. Maailmamajanduse taastumisel loovad just need Euroopa Liidu riikide jaoks võimaluse parandada väljavaateid kriisieelse potentsiaalse kasvu saavutamiseks.

TÖÖJÕU NÕUDLUS JA PAKKUMINE

Töäjõus osalemine ja mitteaktiivsus

Hõivatute arvu järsemad korrektsioonid toimusid 2009. aasta esimesel poolaastal: I kvartalis vähenes tööga hõivatud inimeste arv 40 000 ning II kvartalis veel 20 000 võrra. Teisel poolaastal see näitaja aga juba stabiliseerus: III kvartalis hõivatute arv isegi kasvas eelneva kvartaliga võrreldes 5500 võrra (eelkõige hooajaliste tegurite tõttu). Aastataguste perioodidega võrreldes langes hõive kõige rohkem II kvartalis (9,7% ehk 64 000 võrra). Kolmandas kvartalis oli langus pisut aeglasem (9,4% ehk 62 400 võrra). Hõive langusega ei kaasnenud aga töäjõu aktiivsuse langust – töäjõu aktiivsus püsis läbi aegade kõrgeima taseme lähedal. Kolmanda kvartali lõpuks alanes hõivatute arv buumieelsele (2004.–2005. aasta) tasemele, töötute arv aga oli senisest suurim (vt joonis 2).

Joonis 2. Hõivatute ja töötute arv ning töäjõus osalemise määr (15–74aastased)

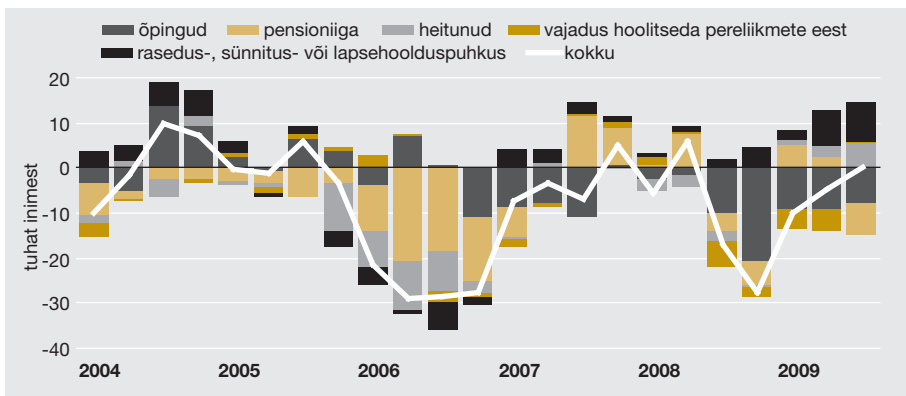
Töäjõupakkumise püsimine kõrgel tasemel mõjutab teisi majandusnäitajaid mitmel viisil: esiteks avaldab see töäjõu hinnale langussurvet, teiseks mõjutavad töötute toetused ning ümber-/täiendõppe kulutused eelarvet, kolmandaks aga toetab kõrge töäjõu aktiivsus pikaajalise potentsiaalse majanduskasvu väljavaateid. Töötute arv suurenes 2009. aasta III kvartalis eelmise kvartaliga võrreldes 10 100 võrra 102 300ni. Tööga mittehõivatud ressursi töötahte hoidmises on oluline roll aktiivse tööturupoliitika meetmetel. Nõudluse taastumisel annab töötahte säilitanud ressursi olemasolu hea võimaluse kiireks kasvuks. Töäjõu kvaliteedi

või haridustaseme tõstmine sunnitud alakoormuse perioodil toetaks aga juba pikaajalist majanduskasvu.

Töjõu-uuringu andmetel vähenes 15–74aastaste töjõupakkumine 2009. aasta III kvartalis võrreldes eelmise aasta sama perioodiga 4000 inimese võrra. Täpselt sama palju vähenes ka 15–74aastaste üldarv. Mitteaktiivsete¹ arv aastatagusega võrreldes seevastu ei muutunud (eelmise kvartaliga võrreldes vähenes 15 600 inimese võrra).

Kuigi mitteaktiivsete üldarv jäi III kvartalis samaks (a/a), toimusid selle rühma struktuuris endiselt muutused. Mitteaktiivsus vähenes jätkuvalt õppijate arvu kahanemise tõttu (III kvartalis 7900 võrra aastataguse perioodiga võrreldes). Samas aga suurenes 8800 võrra rasedus-, sünditus- või lapsehoolduspuhkuse tõttu mitteaktiivsete arv. Passiivsete pensioniealiste arvu vähenemist 6900 võrra ning haiguse tõttu mitteaktiivsete arvu kahanemist 3400 võrra tasakaalustas heitunute arvu suurenemine 5500 võrra (vt joonis 3).

Nende inimeste arv, kes õpingute tõttu ei soovinud tööturul osaleda, alanes 2009. aasta III kvartalis 96 500ni. Nii madalat taset täheldati viimati kaheksa aastat tagasi. Kui eelnevatel perioodidel oli õpingute tõttu mitteaktiivsete arvu vähenemise peamine põhjus tööturule siirdumine, siis III kvartalis domineeris demograafiliste muutuste mõju. Rahvastikustatistika põhjal oli 2009. aasta 1. jaanuari seisuga Eestis 15–19aastaseid 89 623 ehk 7670 võrra vähem kui aasta tagasi. See muutus, eelkõige selle vanusegrupi nooremate koolilaste arvus, seletab õpingute tõttu mitteaktiivsete arvu varasemast ulatuslikumat vähenemist. Tööturule juba sisenenud arvukale põlvkonnale (nn laulva revolutsiooni põlvkond – 1980. aastate lõpus sündinud) järgnev põlvkond on juba märksa väiksem. Laste eest hoolitsemise tõttu mitteaktiivsete arvu suurenemine oli samuti demograafilistest iseärasustest mõjutatud, kuid väiksemas ulatuses:

Joonis 3. Mitteaktiivsete arvu muut ja mitteaktiivsuse põhjused

¹ Mitteaktiivne on tööealine isik, kes ei tööta ega otsi tööd (õppijad, pensionärid, kodused ja heitunud).

20–34aastaste üldarv suurenes aastaga 3149 inimese võrra (sh naiste arv 1587 võrra).

Heitunute ehk töö leidmise lootuse kaotanute arv jätkas III kvartalis kasvu ning nende koguarv suurenes 10 800ni. Heitumuse kasvu loetakse majanduskriisi tagajärgedest tööturu jaoks üheks tõsisemaks, kuna nende inimeste tagasitoomine majanduslikult aktiivsete ridadesse on ka nõudluse taastumisel oluliselt keerulisem.

Kuna tööealiste (15–74aastaste) arv vähenes (4000 võrra) ning mitteaktiivsete arv jäi samaks, siis alanes veidi ka tööealise elanikkonna töäjõus osalemise määr² – 2009. aasta III kvartalis 67,4%ni, olles 0,2 protsendipunkti võrra madalam kui aasta tagasi samal ajal. Siiski oli töäjõus osalemise määr nii 2008. kui ka 2009. aastal eelnevate aastatega võrreldes erakordselt kõrge.

Töäjõu vanuseline koosseis muutus III kvartalis veidi „vanemaks“: nooremate (15–24aastaste) ja keskealiste (25–49aastaste) arv vähenes aastaga vastavalt 4100 ja 8400 võrra ning vanemate (50–74aastaste) arv kasvas 8500 võrra.

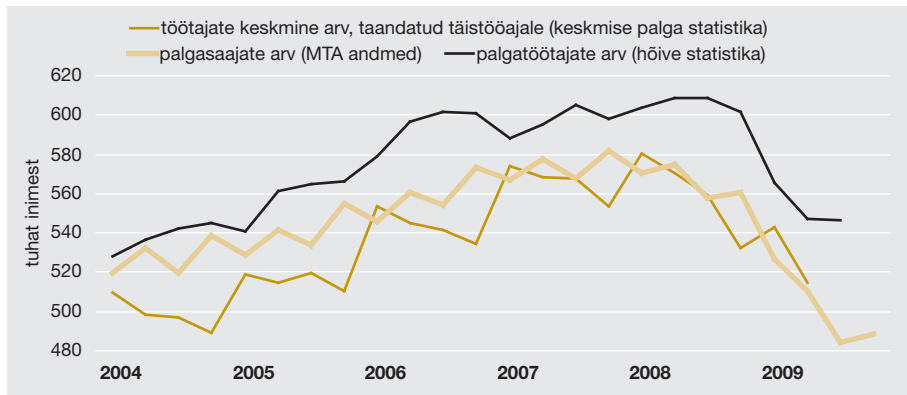
Hõive

Majanduse ja vastavalt ka töäjõunõudluse kiire langus tõi 2009. aastal kaasa tööga hõivatute arvu järsu vähenemise. Esimeses kvartalis alanes hõive eelneva kvartaliga võrreldes 40 500 inimese võrra, II kvartalis lahkus hõivatute hulgast veel 19 500 inimest. Kolmandas kvartalis toimus aasta arvestuses juba mõningane stabiliseerumine ning hõivatute üldarv isegi suurenes 5500 võrra eelneva kvartaliga võrreldes. Aastatagusega võrreldes vähenes hõive langus suhteliselt vähe – 64 000lt II kvartalis 62 400ni III kvartalis ehk 9,7%lt 9,4%ni. Kolmandas kvartalis oli tööga hõivatuid 598 100 inimest. Kolmanda kvartali seisuga oli Eestis kadunud samapalju töökohti, kui neid oli loodud eelneva nelja buumiaasta jooksul ning hõivatute üldarv langes taas 2004.-2005. aasta tasemele.

Valusad korrektsioonid ei puudutanud kõiki valdkondi ühtlaselt, mistõttu võib üldiste tööturunäitajate muutuste taga näha olulisi struktuurseid muutusi. Hõivestaatuse lõikes mõjutas majanduslangus esmalt rohkem mittepalgalisi töötajaid (ettevõtjaid ning üksikettevõtjaid) ning nende arv vähenes I kvartalis palgatöötajate arvust suhteliselt enam (11,6% võrreldes 6,3%ga). Kolmandas kvartalis aga suurenes ettevõtjate arv taas aastataguste numbriteni, samas kui palgasaajate arv jäi püsima II kvartali tasemele, mis oli aastatagusest 62 200 võrra väiksem. Selle tagajärjel tõusis mittepalgaliste hõivatute osatähtsus üldhõives 8,6%ni ehk 0,9 protsendipunkti võrra. Ettevõtjate hõive oli kriisi tingimustes paindlikum, reageerides languse süvenemisele kiiresti töökohtade kaotamisega ning languse pidurdumisele uute töökohtade loomisega.

² Töäjõus osalemise määr võrdub hõivatute ja töötute osakaaluga tööealises elanikkonnas.

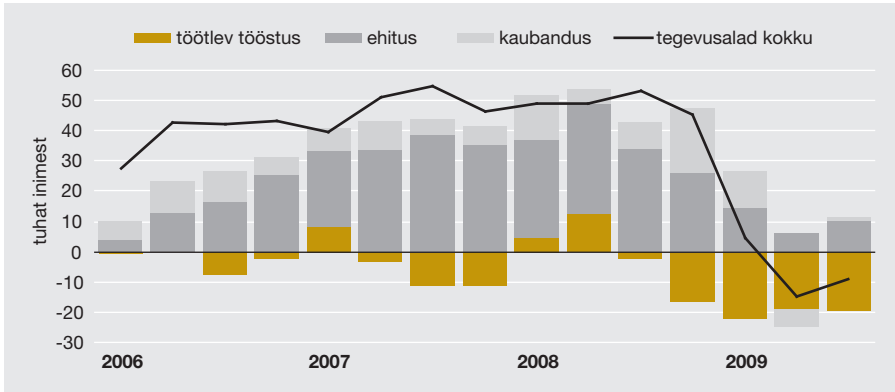
Palgasaajate või -töötajate arvu kohta eksisteerib mitu alternatiivset hinnangut, mis on koostatud mõnevõrra erinevalt. Nendest suurim on töäjõu-uuringu järgi saadud palgatöötajate arv (III kvartalis 546 700), mis võib sisaldada ka osaajaga ja välismaal töötajaid ning neid palgatöötajaid, kes sel perioodil palka ei saanud, kuid kes loevad ennast jätkuvalt palgatöötajateks. Väiksem on maksu- ja tolliameti (MTA) andmetel saadud palgasaajate arv (III kvartalis 484 568), mis sisaldab ainult neid töötajaid, kellele sel perioodil on tehtud reaalne palgaväljamakse ja seda MTAs deklareeritud. Seejuures ei ole tähtis, kas palgasaaja töötab täis- või osaajaga. Kolmandaks näitajaks on keskmise palga statistika andmetel saadud täistööajale taandatud töötajate keskmine arv (vt joonis 4).

Joonis 4. Palgatöötajate ja -saajate arv

On tähelepanuväärne, et suurima ja vähima näitaja vahe suurenes III kvartalis oluliselt. Kui 2008. aastal erines MTAs deklareeritud palgasaajate arv ning töäjõu-uuringu järgi saadud palgatöötajate arv keskmiselt 40 000 võrra ning 2009. aasta esimesel poolaastal ligikaudu 38 000 võrra, siis III kvartalis kasvas nende vahe 62 132ni ehk 1,6 korda, mis võib viidata palga väljamaksete häiretele, palgasuhete kasvanud varjamisele või muudes riikides töötamise sagenemisele.

Tegevusalade arvestuses olid muutused hõivatute struktuuris veelgi ulatuslikumad. Ka eelnev majandusbuum ei mõjutanud erinevate tegevusalade hõivet ühtlaselt, mistõttu võib teatud osa praegustest korrektsioonidest liigitada buumieelse struktuuri taastamise alla. Võttes võrdluseks 2005. aasta keskmised hõivenäitajad, tuleb tõdeda, et kõige rohkem kasvas hõive buumi ajal ning vähenes languse perioodil ehitussektoris (vt joonis 5). Aastatel 2007–2008 töötas ehituses ligikaudu 40 000 inimest enam kui 2005. aastal. Sellega võrreldes oli umbes 30 000 töökoha kaotamine 2009. aastal ehitussektoris isegi vähem ulatuslik. Suhteliselt palju muutus hõive ka töötlevas tööstuses ja kaubanduses, kuid need muutused peegeldasid pigem praegusele majanduslangusele omast vähenenud nõudlust töötleva tööstuse toodangu järele, eriti sisekaubanduses. Töötlevas tööstuses vähenes hõivatute arv

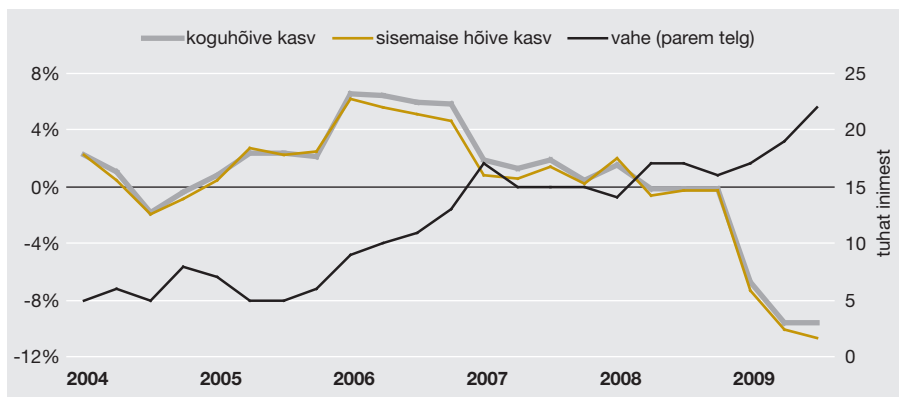
Joonis 5. Hõivatute arvu muut võrreldes 2005. aasta keskmisega

2005. aastaga võrreldes rohkem kui 20 000 võrra, kaubanduses aga pidurdus viimastele aastatele iseloomulik töökohtade loomine ning hõivatute arv langes taas 2005. aasta tasemele.

Ebaühtlase arengu tagajärjel toimusid hõivatute struktuuris aastate lõikes suhteliselt suured muutused, mida tuleb arvesse võtta nii keskmise tootlikkuse kui ka keskmise palga analüüsis. Kui 2005. aastal oli ehituses hõivatute osatähtsus koguhõives 8,0%, siis 2008. aastal kasvas see 12,3%ni ning 2009. aastal (kolme kvartali andmed) alanes 9,9%ni. Arvestades aga seda, et tootlikkus ühe hõivatu kohta ehituses oli 2008. aastal vaid 47,7% majanduse keskmisest tasemest, palgad aga 8,7% keskmisest kõrgemad, mõjutas ainult ehituses hõivatute osatähtsuse muut 2008. aastal kogu majanduse keskmise tootlikkuse langust 2,7 protsendipunkti ning keskmise palga kasvu 0,4 protsendipunkti ulatuses.

Töötlev tööstus on kõige suurema hõivega tegevusala ning hõive vähenemine oli seal otseselt seotud toodangumahu langusega. Tööjõu-uuringu andmetel järgis hõive areng töötlevas tööstuses tootmismahu langust suhteliselt väikese viitajaga. Suurem töökohtade kaotamine jäi 2009. aasta esimesse poole. Aasta teisel poolel vähenesid korrektsioonid oluliselt. Kui veel II kvartalis vähenes hõivatute arv töötlevas tööstuses aastaga üle viiendiku (21%) ehk 31 500 inimese võrra, siis III kvartalis jäi languse määraks 13% ehk hõivatuid oli 17 300 võrra vähem kui eelmise aasta samal perioodil. Eelmise kvartaliga võrreldes hõivatute arv töötlevas tööstuses III kvartalis enam praktiliselt ei langenud (vaid 200 inimese võrra). Ettevõtete majandusnäitajate alusel võib väita, et töötleva tööstuse harudest vähenes hõive aastaga enam puittoodete, metalltoodete, rõivaste ning masinate ja seadmete tootmises, mis oli kooskõlas nõudluse alanemisega. Mitmetes harudes on hõivatute arv ka veidi kasvanud (elektriseadmete tootmises, liha töötlemises, trükinduses), kuid seni veel vähesel määral.

Suurenenud konkurents kohalikul tööturul tõstab eestlaste huvi välismaal töötamise vastu. Arvestades majanduskriisi globaalset ulatust, on aga väljaspool Eestit raske tööd leida. Tööjõu-uuring peab Eesti residentide hõivatuseks sõltumata sellest, kas tema töökoht asub Eesti territooriumil või sellest väljaspool. Eurostati andmed eristavad hõivet lähtuvalt sisemaise ja koguhõive kontseptsioonist³. Nende vahe näitab netomigratsiooni ehk teistes riikides töötavate Eesti residentide arvu, millest on lahutatud Eestis töötavate, teiste riikide residentide arv (vt joonis 6).

Joonis 6. Koguhõive ja sisemaine hõive

2009. aasta III kvartalis kasvas välismaal töötavate Eesti residentide arv varasemast kiiremini. Seda pole suutnud kompenseerida teiste riikide residentide sissevool ega varem välismaal töötanud Eesti residentide naasmine kodumaale. Netomigratsioon suurenes jätkuvalt ning sisemaise ja koguhõive vahe kasvas 29,4% (a/a) ehk 22 000ni.

Kui koguhõive langes III kvartalis aastatagusega võrreldes 9,4%, siis sisemaise hõive langus oli 10,7%. Sellest tulenevalt erinevad ka tootlikkuse languse näitajad ühe hõivatu kohta: koguhõive puhul 6,6%, sisemaise hõive puhul 5,5% (a/a).

Majanduslanguse süvenedes vähenes 2009. aasta I ja II kvartalis kiiresti täistööajaga töötajate osatähtsus: I kvartalis kahanes nende arv aasta arvestuses 56 600 võrra, II kvartalis 92 500 võrra. Samal ajal aga osajajaga hõivatute arv kasvas (vastavalt 12 200 ja 28 500 võrra). Et paljudel juhtudel ei olnud tegu vabatahtliku töötaja lühendamisega, kasvas kiiresti nn vaeghõivatute arv. Esimeses kvartalis oli vaeghõivatuid 11 500, II kvartalis 14 700, mis on neli korda rohkem kui 2008. aasta II kvartalis. Kolmandas kvartalis ei olnud need muutused enam nii suured. Eelneva kvartaliga võrreldes kasvas täisajaga töötajate arv 12 900 võrra ning osajajaga töötajate arv vähenes 7500 võrra (sh vaeghõivatute arv kahanes

³ Koguhõive hõlmab sisemist hõivet ning välismaal töötavaid Eesti residentide; see ei hõlma Eestis töötavaid mitteresidentide välismaalasi.

1400 võrra). Aasta võrdluses jäid domineerima siiski vanad tendentsid: kui hõivatute üldarv vähenes III kvartalis 9,4% (a/a), siis täistööajaga töötajate arv alanes märksa rohkem ehk 13,0% (79 700 võrra) ning osaaajaga töötajate arv tõusis 37,3% (17 100 võrra). Vaeghõivatus suurenes aastaga 2,2 korda 13 300ni.

Tööjõuressursi väiksem koormatus ja töötundide vähendamine (sh mittevabatahtlik) ühe hõivatu kohta võimaldas majanduslanguse tingimustes vähendada palgakulusid, hoides samal ajal tööjõudu hõivatuna. Mida spetsiifilisemaid oskusi ja väljaõpet töökoht eeldab, seda otstarbekam on töötajate hoidmine tsüklilise majanduslanguse tingimustes.

Tööturu taastumise hilinemine (hüsterees)

Hüsterees on süsteemi üks omadus, mis avaldub tingimustes, kus üleminek ühelt režiimilt teisele ei tarvitse olla sujuv, vaid võib toimuda järsu režiimihikena. Hüsterese all mõeldakse seejuures olukorda, kus tagasipöördumine esialgsesse seisundisse ei kulge samade välismõjude juures (või nende toime lõppemisel) esialgse üleminekuga sama faasitrajektoori pidi, vaid algse olukorra taastamiseks läheb vaja suuremat, vastupidise märgiga välismõju. Seejuures ei tarvitse tugeva häirituse korral esialgne süsteemiolek üldse taastuda ning režiiminihe osutub pöördumatuks.

Tööturu arengu analüüsimisel on hüsterese teooria leidnud rakendust majanduslanguse järgselt tööpuuduse püsivuse põhjendamisel. Esimestena töid hüsterese mõiste tööturu näitajate analüüsi Blanchard ja Summers 1980. aastate lõpus⁴, kirjeldades, et Phillipsi kõverana tuntud töötuse ja inflatsiooni vaheline suhe võib olla asümmeetriline. Disinflatsiooni puhul töötus kasvab ja seos toimib, kuid inflatsiooni kiirenemisel ei pruugi töötus väheneda. Näiteks sees- ja väljasolijate teooria⁵ täpsustab seda protsessi järgmiselt: negatiivse nõudlusšoki puhul vähendavad ettevõtted hõivet. Järgmise perioodi „seesolijate” arv on väiksem ning šoki taandumisel tugevneb nendepoolne surve palkadele. Seesolijate mõju tugevust põhjendatakse seejuures väljasolijate palkamise ning väljaõppe suurte kulutustega ning seesolijate streikimise kahjudega. Palk tõuseb, kuid hõive ei pöördu šokieelsele tasemele.

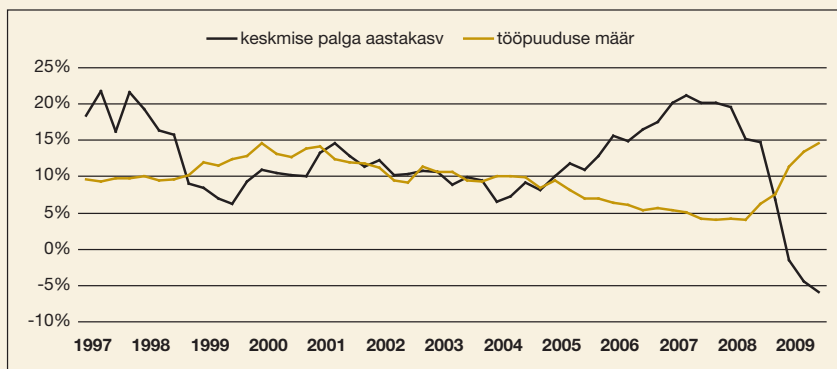
Hüsterese soodustavad ka töötuks jäänud inimeste oskuste halvenemine jõude oldud aja jooksul, töötute loobumine tööjõus osalemisest, ulatuslikud töötutoetused, mis vähendavad inimeste tahet tööd otsida, ametiühingute suur võim jne. Kui tööturгу iseloomustab hüsterese, avaldab palkadele palju suuremat mõju töötajate surve, mitte aga töötute arv. Samuti, pikaajaliste töötute mõju palkadele on oluliselt väiksem lühiajaliste töötute omast.

⁴ Vt Blanchard, O., Summers, L. (1986). Hysteresis in unemployment. NBER Working Paper, 2035; Summers, L. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem. NBER Macroeconomic Annual, lk 15 78; Summers, L. (1987). Hysteresis in Unemployment. European Economic Review, 31, lk 288-295.

⁵ Lindbeck, A., Snower, D. (1987). The Insider-Outsider Theory of employment and Unemployment, Massachusetts Institute of Technology Press.

Viimasel kahekümnel aastal on hüstereesi käsitlust tihti kasutatud ka Euroopa tööpuuduse kirjeldamisel. Aastate 1954–1989 kohta läbi viidud empiirilised uuringud kinnitavad, et negatiivse nõudlusšoki taandumisel esines töötuse püsivust (hüstereesi) Euroopas märksa enam kui Ameerika Ühendriikides, s.t jäigema tööturu puhul enam kui paindlikumal tööturul. Kui tööturu hüsterees on ulatuslik, siis negatiivse nõudlusšoki taandumisel võib kõrge töötus püsida veel pikka aega ning hõive ei taastu iseenesest veel mitmeid aastaid ka pärast seda, kui toodangu maht naaseb potentsiaalsele tasemele. Seetõttu peetakse Euroopa Liidus väga oluliseks aktiivse tööturupoliitika rolli. Eriti keeruliseks osutub seejuures pikaajaliste töötute ning heitunute aitamine töö leidmisel.

Eesti tööturul ei ole hüstereesi olemasolu seni veel statistiliselt hinnatav. Esimese teadaoleva tugeva negatiivse nõudlusšoki ajal (1998-1999) palgakasv aeglustus ning tööpuuduse määr kasvas, šoki taandumisel hakkas palgakasv kiirenema juba 1999. aasta lõpus, kuid tööpuuduse määr ei reageerinud langusega, jätkates hoopis kasvu (vt joonis 7). 1998. aastale iseloomulik töötuse määr taastus alles kolm aastat hiljem ehk töötuse arengus võis tuvastada hüstereesile iseloomulikke jooni. Siiski ei piisa vaid ühest episoodist väitmaks, et hüsterees Eesti tööturul võib etendada olulist rolli ka edaspidi. Praegusest majanduslangusest väljatulek annab selleks kindlasti vajalikku lisateavet. Seni aga tuleb tõdeda, et nõudluse langus ühel perioodil võib avaldada hõivele ja töötusele pikaajalist mõju. Esialgse hõive struktuuri ja taseme taastumist ei saa negatiivse šoki taandumisel automaatselt eeldada.

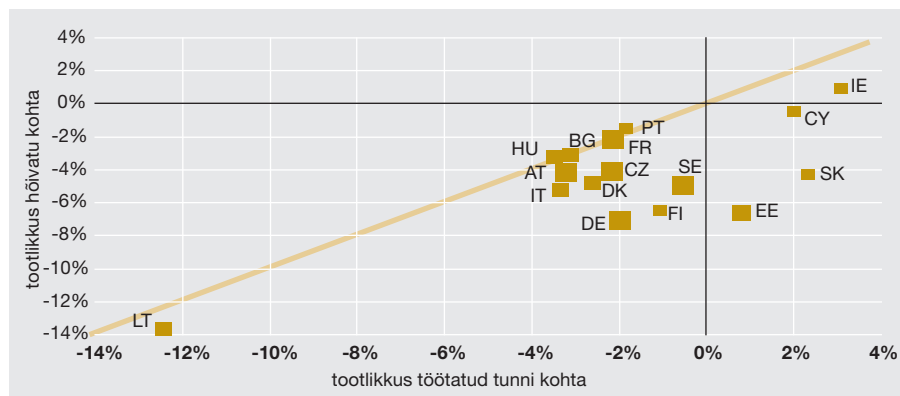

Joonis 7. Keskmise palga kasv ja tööpuuduse määr

Töäjõu tootlikkus

Nii hõive kui ka palkade areng reageerib majanduse arengule alati viitajaga. Seetõttu perioodidel, mil majanduskasv kas pidurdus, pöördus langusesse või langus kiirenes, alanesid töäjõu tootlikkuse näitajad pidevalt. 2009. aasta I kvartalis oli tootlikkuse kasv veel negatiivne, kuna töötajate arvu vähendamine ei eelnenud majanduslangusele, vaid toimus selle tagajärjel. Teises kvartalis aga, kui majanduslangus hakkas kvartali arvestuses raugema, ilmnisid töäjõu tootlikkuse näitajates esimesed positiivsed märgid. Tootlikkuse langus ühe sisemaiselt hõivatu kohta jätkus, pidurdudes aasta võrdluses I kvartali 8,5%lt 6,5%ni II kvartalis. Töötunni kohta arvestatuna aga kasvas tootlikkus II kvartalis 0,8%. Kuna paljud ettevõtted on kasutanud hõivatute koondamise asemel töötundide arvu vähendamist, osalise töäja rakendamist ning töötajate saatmist osaliselt tasustatavale puhkusele, siis oli tunnitootlikkuse langus väiksem ning reaktsioon majanduse arengule kiirem ja adekvaatsem.

Eurostati andmetel jõudis tunnitootlikkuse näitaja II kvartalis positiivsele tasemele vaid neljas Euroopa Liidu riigis: peale Eesti ka veel Slovakkias, Küprosel ja Iirimaal (vt joonis 8). Enamikus Euroopa Liidu riikides oli tootlikkuse langus töötatud tunni kohta siiski väiksem tootlikkuse langusest hõivatu kohta ehk töäjõukulude vähendamisel kasutati (eri riikides erineva intensiivsusega) töötatud tundide vähendamist hõivatu kohta keskmiselt.

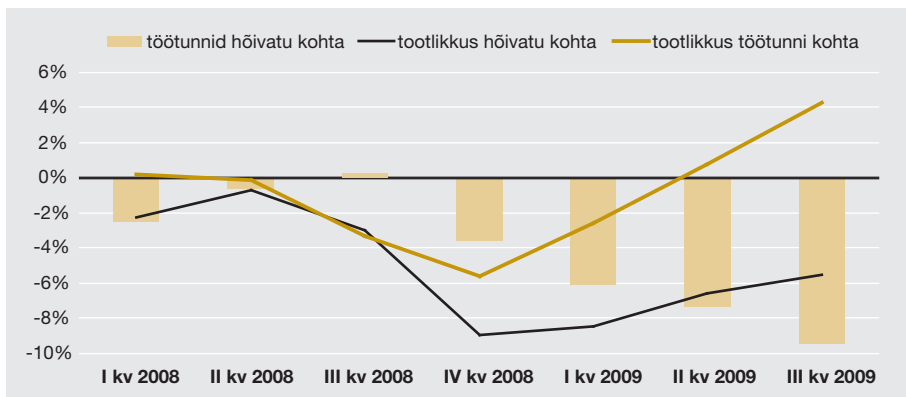

Joonis 8. Töäjõu tootlikkuse kasv Euroopa Liidus 2009. aasta II kvartalis (a/a)

Kõrvutades Eurostati andmeid Eesti andmetega töäjõu tootlikkuse kohta hõivatu ja töötatud tunni arvestuses, saab infot ka selle kohta, kuidas muutusid keskmiselt ühe hõivatu töötatud tunnid. Eesti ettevõtted hakkasid töötunde vähendama kiiremini kui hõivatute arvu. Kui ekspordimahu esimese suure languse ajal 2008. aasta novembris ei olnud veel täit selgust surutise kestusest ja ulatusest, ei asunud hõivatud inimeste arvu kohe vähendama. Küll aga vähenes juba IV kvartalis töötundide keskmine arv ühe hõivatu kohta (3,5%). 2009. aasta I kvartalis, mil saadi mõnevõrra rohkem selgust üleilmsete majandusprobleemide suuruse

kohta, kuid nende lahendamise kiiruse prognoosimisel valitses sügav pessimism, vähendasid Eesti ettevõtted töötajate arvu aastataguse perioodiga võrreldes 7,3% (sisemiselt) ning töötundide arvu töötaja kohta 6,1%, kärpides sellega tööjõu kasutamist kokku 12,9%. Kuna majanduslanguse ulatus (15,0%) oli sellest suurem, jätkas tootlikkuse näitaja kahanemist ka töötunni kohta arvatuna (2,5% a/a). Teises kvartalis jätkusid korrektsioonid nii hõivatute arvu kui ka hõivatu kohta töötatud tundide puhul ning tootlikkuse näitaja töötunni kohta jõudis isegi plussi ehk 0,8%ni aasta arvestuses (vt joonis 9).

2009. aasta III kvartalis, mil majanduse langus hakkas pidurduma (II kvartali 16,1%lt 15,6%ni a/a), paranesid tootlikkuse näitajad veelgi. Sisemaine hõive oli aastatagusega võrreldes 10,7% väiksem ning töötundide arv hõivatu kohta vähenes 9,4%. Kui sisemiselt hõivatu kohta arvatud tootlikkuse langus vähenes III kvartalis 5,5%ni, siis töötunni kohta arvatud tootlikkus tõusis aasta arvestuses 4,3%. Seega tehti tööjõu kasutamises vajalikud korrektsioonid majanduslanguse tingimustes Eestis suhteliselt kiiresti ja ulatuslikult. Ettevõtted on leidnud erinevaid võimalusi muutunud majandustingimustes kulude optimeerimiseks. Seejuures peetakse silmas ka seda, et olukorra paranedes oldaks kohe võimalised nõudlusele vastama, mistõttu hoidutakse koondamast sobiva kvalifikatsiooniga töötajaid tööjõu keskmisest suurema alakoormuse hinnaga.

Joonis 9. Tootlikkuse kasv Eestis (a/a)

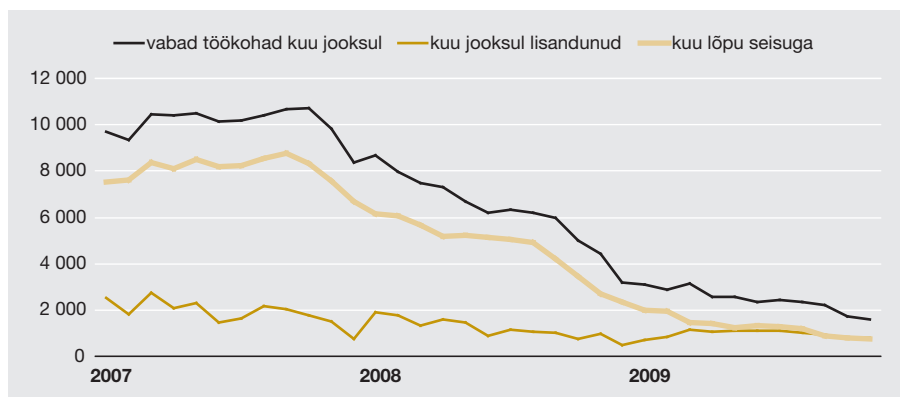
Vabad töökohad

Majanduskriisi tagajärjel kahanev tööjõunõudlus väljendub töökohtade loomise pidurdumises ning vabade töökohtade arvu vähenemises.

Tööturuameti (TTA) vabade töökohtade statistika järgi on 2009. aasta esimesel poolel märkimisväärselt alanenud tööjõunõudlus viimasel ajal näidanud stabiliseerumise märke. Kehtivate

tööpakkumiste arv tööturuametis hakkas kiirenevas tempos langema juba 2008. aastal ning vabade töökohtade arv vähenes näiteks detsembris aasta arvestuses 62%. 2009. aastal jätkus tööturuametis registreeritud vabade töökohtade hoogne vähenemine, kuid langustempo enam niipalju ei kiirenenud. 2009. aasta oktoobris-novembris oli pakutavate vabade töökohtade arv ligikaudu 65% väiksem kui eelmise aasta samal perioodil ning 6,2 korda vähem üle-eelmise aasta samade kuude tasemest (vt joonis 10).

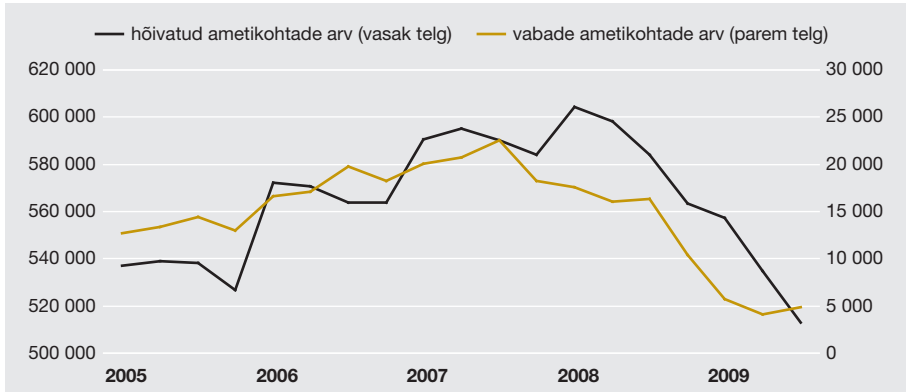
Töökohtade loomist peegeldav TTAs registreeritud uute tööpakkumiste arv näitas aga juba II-III kvartalis selgemat stabiliseerumist: kui veel I kvartalis oli langus 42% (a/a), siis II kvartalis juba 10% ning juunist novembrini 6%. Oktoobris-novembris ületas kuu jooksul lisandunud tööpakkumiste keskmine arv 2008. aasta detsembri näitaja (mis on seni teadaolevatest väikseim) 68% ulatuses. Kuigi uute töökohtade loomine püsib jätkuvalt madalal tasemel, ei ole põhjust oodata selle näitaja edasist langust.

Joonis 10. Tööturuametis registreeritud tööpakkumised

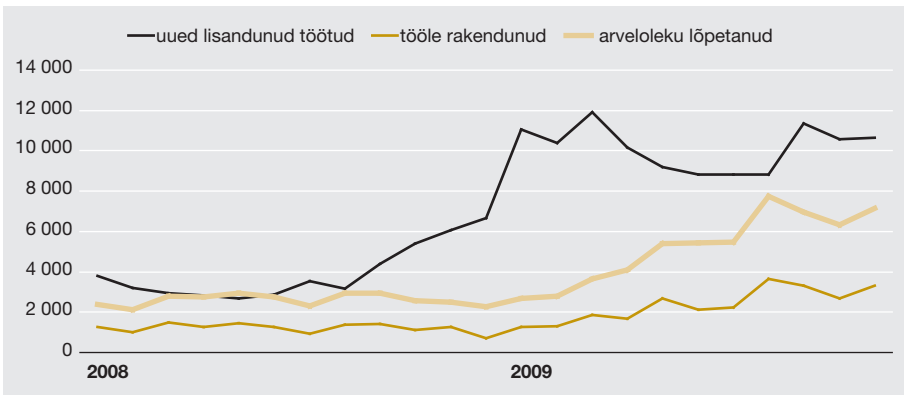
Statistikaameti (ESA) vabade ametikohtade arv näitab iga kvartali teise kuu 15. kuupäeval vabu olevaid ametikohti, sh töötajate lahkumise tagajärjel vabanenud kohti ja uusi, veel täitmata tööposte, millele otsitakse sobivat inimest väljastpoolt ettevõtet või asutust. Ametikohtade hulka loetakse ka osakoormusega kohad, kusjuures kohtade arvu koormusega ei korrigeerita.

ESA andmetel vähenes vabade ametikohtade arv 2009. aasta I kvartalis järsult: aastatagusega võrreldes 67% ja eelneva kvartaliga võrreldes 45%. Teises kvartalis langus kvartali võrdluses pidurdus (29%ni), aasta võrdluses aga saavutas madalaima taseme (-75%). Kolmandas kvartalis aeglustus vabade ametikohtade aastane langus 70%ni, eelneva kvartaliga võrreldes aga suurenes nende arv enam kui viiendiku võrra (vt joonis 11). See tähendab, et kuigi hõivatud ametikohtade arvu kahanemine jätkus III kvartalis II kvartaliga võrreldes veel samas ulatuses, võib vabade ametikohtade arengus näha tööjõunõudluse elavnemise esimesi märke.

Joonis 11. Hõivatud ja vabade ametikohtade arv statistikaameti andmetel

TTA andmetel jätkus 2009. aasta III kvartalis uute töötute juurdekasv ning vabade töökohtade arvu vähenemine. Samas aga suurenes registreeritud töötute töölerakendumine ja muudel põhjustel arveloleku lõpetamine. Kolmandas kvartalis rakendus tööle 1,4 korda rohkem inimesi kui II kvartalis ning 2,1 korda rohkem kui I kvartalis (vt joonis 12). Umbes 2% teadaolevatest töölerakendunutest hakkas ettevõtjaks, kellest omakorda ligi 2/3 tegi seda töötukassa antud ettevõtlustoetuse abil (11 kuuga ligi 400 inimest).

Joonis 12. Tööturuametis registreeritud töötute liikumised kuu jooksul

Reaalselt tööle rakendunud inimeste arv on TTA selgituste kohaselt vastavas aruandereas näidatust suurem, kuna kõik tööle suundunud ei teata oma töö leidmisest ning osa töötutest, kes määratud ajal tööturuametisse ei pöördu või kes soovivad ise ennast töötuna arvelt maha võtta, on tegelikult juba töö leidnud. TTA andmete võrdlus MTA andmetega on näidanud, et tegelik tööleasujate arv on umbes 10–15% suurem.

Tööpuudus

Statistikaameti andmetel tõusis III kvartalis töötuse määr 14,6%ni ja töötute arv suurenes 102 300ni. Viimases kahes kvartalis on töötuse kasv aeglustunud. Kui I kvartalis oli töötuse määr 11,4% ja töötute arv suurenes eelneva kvartaliga võrreldes 26 000 võrra, siis II kvartalis tuli töötuid juurde 13 000 ja III kvartalis 10 000.

Teise poolaasta andmete kohaselt jätkab tööturg nõrgenemist terves Euroopa Liidus, kus tööpuudus tõuseb endiselt, tööpakkumiste arv püsib märksa väiksem kui aasta eest ning ettevõtted koondavad enam kui palkavad. Viimasel ajal on hakanud siiski ilmnema üha rohkem märke nende arengusuundade vaibumisest, arvestades majanduslanguse pidurdumist II ning III kvartalis. Sellegipoolest on toodang märgatavalt allpool aastatagust taset. Kuna kõik tootmistegurid on veel tugevalt alakoormatud, ei prognoosita lähima aasta jooksul uusi suuri investeringuid ega ka töökohtade loomist. Seetõttu püsib tööpuudus kõrge ka vähemalt sellel ja järgmisel aastal.

Näiteks pärast 1990. aastate alguses lõppenud majanduslangust kulus neli aastat, enne kui tööhõive jälle kasvama hakkas. Praeguse majanduslanguse järgselt võib Morgan Stanley arvates uute töökohtade aktiivsem loomine nihkuda Euroopas veelgi kaugemasse tulevikku, kuna langusperioodi ajal on tööjõu panuse kohandamisel kasutatud oluliselt rohkem tööaja vähendamist. Sestap hakkavad firmad esmalt tõstma töötundide arvu ning alles seejärel palkama uut personali.

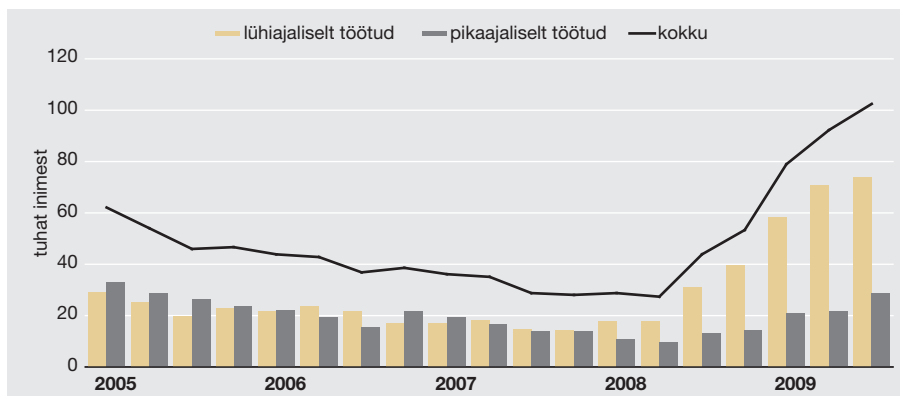
Euroopa tööturu toimimist hinnatakse üldiselt suhteliselt jäigaks võrreldes näiteks Ameerika Ühendriikide omaga. Viimastel aastatel on siiski ka siinsesse õigusandlusse tehtud mõned paindlikkust suurendavad, eelkõige tööaega käsitlevad muudatused (osaline tööaeg, ületunnitöö, asutuste ajutine sulgemine), mis on võimaldanud töökohtade vähendamise asemel varasemast aktiivsemalt töötunde kärpida. Töökohtade säilitamist toetavad ka mitmed valitsused. Näiteks Saksamaa ettevõtetal on võimalik vähendada töötajate tööaega ning saada riigilt osalist kompensatsiooni palga maksmisel. Saksa valitsus aitab nüüdseks finantseerida üle kahe miljoni inimese sissetulekut. Ühelt poolt võimaldavad sellised meetmed töötuse määra kasvu kontrolli all hoida, teiselt poolt aga arvatakse, et agressiivsem töökohtade vähendamine aitaks tulevikus inimestel kiiremini tööturule naasta. Lisaks võib vana tööjaotuse kunstlik säilitamine pärssida vajalikke struktuurseid muutusi.

Kõige enam kannatavad tööpuuduse tõusu all noored, mehed, sisserändajad ja lihttöölised. Sellised arengusuunad on iseloomulikud nii Euroopa Liidule kui ka Eestile. Näiteks III kvartalis jätkus tööpuuduse kasv Eestis igas vanuserühmas. Suurim oli töötuse määr siiski jätkuvalt 15–24aastaste seas. Kolmandas kvartalis oli see tõusnud juba 29,2%ni ehk kvartaliga 2,2 ning aastaga 14,5 protsendipunkti võrra. Parimas tööeas inimeste ehk 25–49aastaste töötuse määr ulatus III kvartalis 12,8%ni ning vanemaelistel ehk 50–74aastastel 12,1%ni.

Töötute noorte suur hulk on tõsine sotsiaalne riskitegur ka teistes Euroopa Liidu liikmesriikides. Eurostati andmetel oli 15–24aastaste töötuse määr septembris ELi riikides keskmiselt 20,2%. Madalaim oli noorte töötus Hollandis (6,8%), kõrgeim aga Hispaanias (41,7%) ja Lätis (33,6%). Noorte inimeste väljalangemine töötajate hulgast või nende mitte-eelistamine värbamisel on tihti seletatav suhteliselt lühikese eelneva töökogemusega või hoopiski selle puudumisega. Noorte pikaajaline tööpuudus võib samal ajal aga tekitada selle vanuserühma tõrjutust tööturul, kus ka nõudluse taastumisel ei ole nad võimelised endale rakendust leidma. Et noorte töötus võib majanduslanguse ajal keskmisest suuremal määral stagneeruda, peetakse just noorte puhul väga tähtsaks aktiivse tööturupoliitika rolli. Kui noorte seas ei ole võimalik tööharjumusi tekitada nende tööle rakendamise kaudu, võivad efektiivseks osutuda täiendõppeprogrammid, mis tõstavad nende kvalifikatsiooni ning parandavad oskusi.

2009. aastal kasvas kiiresti nii lühi- kui ka pikaajalise (aasta või kauem tööd otsinute) töötuse määr. Seejuures aasta alguses suurenes lühiajaliselt töötute arv märksa kiiremini ning pikaajaliselt töötute osatähtsus töötute üldarvus kahanes – I kvartalis 26%ni (vt joonis 13). Kolmandas kvartalis aga need trendid mõnevõrra muutusid: lühiajaliste töötute arvu kasv hakkas selgelt pidurduma (II kvartalis suurenes nende arv 12 100 võrra, III kvartalis aga 3100 võrra), pikaajaliste töötute oma aga kiirenes (II kvartali 1100lt III kvartalis 7000ni).

Pikaajalistel töötutel kui aktiivsest tegevusest kauem eemal olnutel on suhteliselt raskem tööturule naasta. Osa neist muutuvad heitunuks ehk loobuvad töötotsingutest. Kuigi töötute üldarvu kasvukiirus on vaibumas, liiguvad töötuse struktuursed muutused suurema stagneerumise suunas.

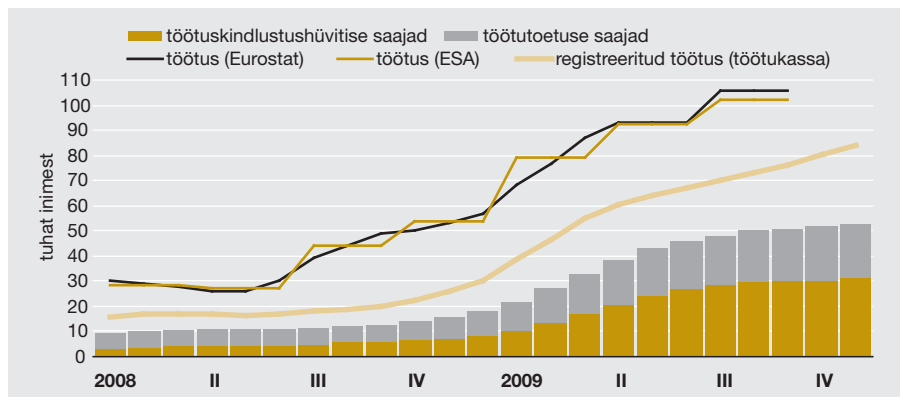
Joonis 13. Lühi- ja pikaajaliselt töötud

Peale tsükliliste faktorite on osa töötusest muutumas struktuurseks. Registreeritud töötute hulgas on ligi neljandik (üle 20 000 inimese) tulnud ehitussektorist ning enamasti on tegemist lihttöölisega. Isegi kui majanduse maht taastub, ei saa prognoosida languseelse struktuuri

taastumist ehk hõive areng ehitussektoris jääb muude harudega võrreldes tagasihoidlikumaks, mistõttu suurem osa nendest töötutest vajab ümberõpet.

Registreeritud töötuse areng ning selle alusel koostatav Eurostati hinnang töötute arvu kohta⁶ ei ühti viimasel ajal töøjõu-uuringu andmetel saadud töötuse hinnanguga (vt joonis 14). Registreerimisaktiivsust mõjutavad peale üldise töötuse arengu ka töötuks registreerimisega kaasnevad hüvised (haigekassa kindlustus, töötu abiraha), mis majandusükli erinevates etappides tunduvad töötutele rohkem või vähem atraktiivsed. Kolmandas kvartalis nende näitajate lahknevus taas suurenes, sest registreeritud töötute osatähtsus töötute üldarvus jätkas kasvamist.

Kui 2008. aasta IV kvartalis oli ennast töötuna arvele võtnud 53% kõigist töötutest, siis 2009. aasta I kvartalis kasvas nende osatähtsus 59%ni ning II kvartalis 69%ni. Kolmandas kvartalis oli registreeritud 71,6% töötutest ehk keskmiselt 73 200 inimest, samal ajal kui 29 100 töötut ei olnud registreerimist vajalikuks pidanud. Registreeritute hulgast sai III kvartalis töötuskindlustushüvitise väljamakseid keskmiselt 29 300 inimest (40% registreeritutest) ning töötutoetust 20 200 inimest (28%). Kokku oli erinevate toetuste saajaid veidi alla 50% kõikidest töötutest ning enam-vähem sama palju inimesi ei saanud mingit toetust (ei pidanud vajalikuks ennast registreerida või ei olnud toetuse saamiseks kõlblikud).

Joonis 14. Registreeritud töötus ja töötute arv Eurostati ja statistikaameti andmetel

TTA selgituste kohaselt peavad toetuste saamiseks olema täidetud mitmed tingimused. Esiteks on vajalik töötuna arvelolek. Töötuskindlustushüvitise saamiseks peab olema töötanud ja tasunud töötuskindlustusmaksed vähemalt 12 kuul töötuna arvelevõtmisele eelnenud 36 kuu jooksul. Ligi 30% uutest töötutest pole õigust töötuskindlustushüvitisele, sest nad ei töötanud enne arvelevõtmist (näiteks õpingute, lapse kasvatamise või ajateenistuse tõttu). Mõnel töötul

⁶ Korrigeeritakse tegeliku töötuse näitajaga iga aasta II kvartali andmete põhjal.

ei ole piisavalt töötuskindlustusstaaži hüvitise määramiseks või ei tasunud tema tööandja töötuskindlustusmakset. Ligikaudu 20% uutest töötutest on lahkunud töölt omal soovil või poolte kokkuleppel. Ka neil puudub õigus töötuskindlustushüvitisele. Kuna hüvitist on võimalik saada vaid 180–360 päeva, ei saa osa töötuid töötuskindlustushüvitist põhjusel, et on kogu hüvitise juba kätte saanud. Töötutoetust makstakse inimesele, kes on eelnenud 12 kuu jooksul töötanud, olnud FIE, õppinud, kasvatanud teatud vanuses last, hooldanud abivajavat isikut, olnud ajateenistuses, vanglas või vahi all, viibinud haiglaravil või tööturul eemal töövõimetuse tõttu. Töötutoetust on võimalik saada vaid kuni 270 päeva jooksul ning taas on osa töötutest terve töötutoetuse juba kätte saanud, kuid on endiselt töötä.

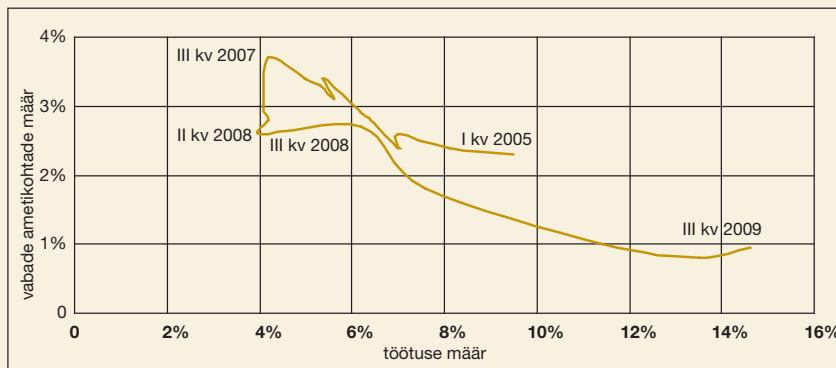
Kuigi töötuskindlustushüvitise saajate arv kasvas jätkuvalt nii III kvartalis kui ka oktoobris-novembris, hakkas väljamaksete summa alates augustikuust alanema. Kui augustis maksti töötuskindlustushüvitist 142 miljoni ulatuses, siis septembris 140, oktoobris 135 ning novembris 139 miljonit. Väljamaksete kahanev summa ning 1. juunist 2009 tõstetud maksumäärad võimaldasid töötukassal jõuda isegi väikesesse ülejääki. 2010. aastal ei tohiks väljamaksetega samuti raskusi tekkida.

Beveridge'i kõver

Vabade töökohtade ning töötute arvu muutused toimuvad majandustsükli jooksul vastassuunaliselt. Kasvufaasis on vabu töökohti tavaliselt palju, samal ajal kui töötute arv on suhteliselt väike. Langusperioodi iseloomustab aga vastupidine olukord – töötuse määra tõusuga samal ajal töökohtade arv väheneb. Seda pöördvõrdelist suhet nimetatakse Beveridge'i kõveraks. Beveridge'i kõver on töötuse ning vabade töökohtade suhte graafiline kujutis. Kõvera positsioon näitab majandusarengu tsüklilist seisut. Traditsiooniliselt võetakse majandusseisu psühholoogiliseks piiriks 45°-joon: töötuse kõrge ja vabade töökohtade madal tase viitavad majanduslangusele (allpool 45°-joont), töötuse madal ja vabade töökohtade kõrge tase aga kasvule (ülalpool 45°-joont).

Praktikas sellist „puhast“ joont alati ei näe. Näiteks Eesti kõver ei küündinud üle 45°-joone isegi buumi-aastatel (vt joonis 15). Selle põhjuseks võib olla nii puudulik statistika (näiteks vabu töökohti käsitlev statistika) kui ka kesktasemete ajalooline hälve. Kui loomuliku töötuse (siirdetöötus + struktuurne töötus) määr on suhteliselt kõrge, ei pruugi vabade töökohtade lisandumine või kadumine seda oluliselt mõjutada.

2005. aastast kuni 2007. aasta III kvartalini kasvas Eestis vabade töökohtade arv koos töötuse määra kahanemisega. Eesti tööturg oli siis kasvufaasis. 2007. aasta IV kvartalis toimunud trendipööre kestis 2008. aasta II kvartalini. Sel perioodil hakkas vabade töökohtade arv vähenema, töötuse määr aga püsis madalal tasemel. Alates 2008. aasta III kvartalist, mil algas majanduslangus, liikus Eesti Beveridge'i kõver mööda klassikalist

Joonis 15. Eesti Beveridge'i kõver I kv 2005 – III kv 2009

rada: vabade töökohtade arv kahanes, töötuse määr kasvas. 2009. aasta III kvartalis toimus huvitav nihe, kus töötuse kasvu jätkudes hakkas aeglaselt kasvama ka vabade töökohtade arv. Ühe vaatluse põhjal ei ole aga võimalik kindlalt väita, kas see on seotud töötuse suurema inertsi või näitab pigem kasvavat struktuurset tööpuudust.

Beveridge'i kõvera nihked võivad olla tingitud mitmest põhjusest. Näiteks kui töötajate võimalused uue töö leidmisel paranevad (tõhusam sobitusprotsess), võib kõver nihkuda lähtepunkti (nullpunkti) suunas, kuna töökohtade kiirema leidmisega kaasneb vabade kohtade täitmine ja töötute hõivamine. Teiseks võib nihet põhjustada tööjõu osalemise määr – kui töötsijate arv kogu rahvaarvu suhtes suureneb, kasvab töötuse tase, mis nihutab omakorda kõverat lähtepunktist eemale. Kolmandaks võib kõvera lähtepunktist eemale viia pikaajalise tööpuuduse kasv, mis võib tuleneda inimkapitali kvaliteedi halvenemisest või tööandjate negatiivsemast suhtumisest pikaajalistesse töötutesse (vabu töökohti leidub, kuid pikaajaliselt töötuid ei palgata). Lisaks peetakse võimalikuks, et kõvera nihke võib tingida siirdetöötuse areng. Töösiirete vähenemine kahandab töötajaid otsivate firmade arvu ja tööd otsivate töötute arvu, mis kokkuvõttes nihutab kõverat lähtepunkti poole.

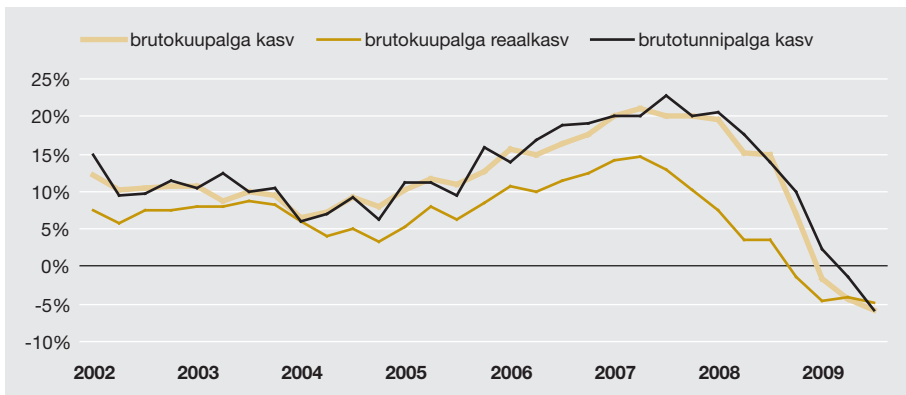
TÖÖJÕUKULUD JA HINNASURVE

Keskmine palk

Palgamuutuste suure inertsi tõttu ilmnevad muutused palgaarengus hiljem kui nominaalses majanduskasvus. Peale üldise inertsi mõjutavad keskmise palga arengut langusaegadel ka töötajate koondamisega seotud suurenenud väljamaksed, palgata puhkused, osalise tööaja

rakendamine jms. Seetõttu on kiire langusega perioodidele omane tööjõu erikulu kasv ja kasumi osatähtsuse alanemine SKP suhtes. Kasumi osatähtsuse stabiliseerumine sõltub otseselt tööjõu erikulu kasvu peatumisest, mis 2009. aasta teisel poolel toimus vastavalt varem prognoositule.

Palgasurvega seotud pinged hakkasid järk-järgult vähenema juba 2008. aasta teisel poolel. Aasta viimases kvartalis pidurdus palkade nominaalkasv juba sedavõrd, et jäi inflatsioonitempole alla ning võis rääkida palkade reaalsest alanemisest. 2009. aasta I kvartalis alanes keskmise brutokuupalga tase esmakordselt senises ajaloos ka nominaalselt (1,5% aasta arvestuses). Reaalpalga langus kiirenes samas 1,3%lt 4,5%ni (vt joonis 16). Brutotunnipalk jätkas I kvartalis veel tõusu (2,4%), mis tähendab, et esialgu puudutas palkade langetamine tugevamat palgatulude paindlikumaid osasid (preemiad, lisatasud jms). Teises ja kolmandas kvartalis jätkus keskmise nominaalse palga languse kiirenemine (III kvartalis 5,9%), kusjuures langema hakkas ka tunnipalk, reaalpalkade langustempo aga stabiliseerus 5% lähedal (deflatsiooni tõttu oli reaalpalga langus ka väiksem).

Joonis 16. Keskmise palga areng

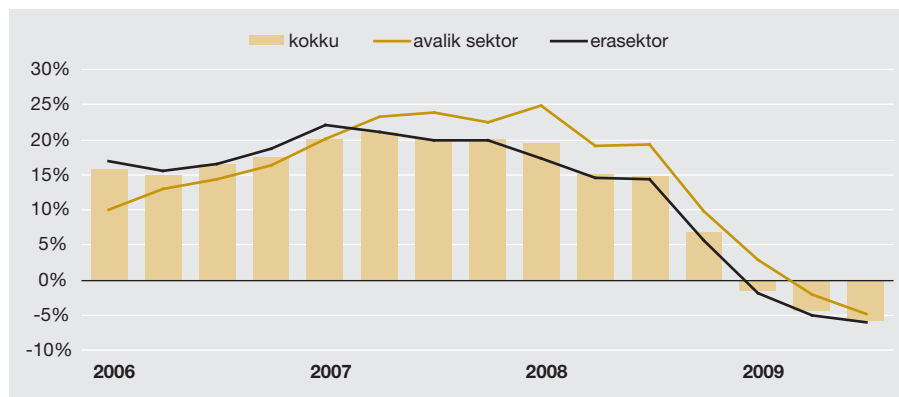
Eesti ettevõtted on põhipalkade alandamisele lähenenud läbimõeldult ja ettevaatlikult. Novembri keskpaiga seisuga pole näiteks kümnest Eesti suurettevõttest kuus põhipalku üldse alandanud, küll aga on paljud neist kärpinud muid hüvesid.

Eesti Suurettevõtjate Assotsiatsiooni andmetel kasutati põhipalkade alandamise kõrval tõhusa meetmena ka tulemustasude vähendamist. Näiteks Swedbankis moodustasid tulemustasud töötajate kogutasust ligi 20%. Mitmel firmal on põhipalku võimaldanud säilitada töötajate arvu vähendamine. Samas kasutati intensiivselt ka muude kulutuste optimeerimist või vähemtähtsate tegevuste kärpimist. Mitmed suurfirmajuhid hindasid kulude uut struktuuri efektiivsemaks. Oluliseks peeti ka läheneda kulude kärpimisele erinevalt, lähtudes töötajate isiklikust panusest, ametikohast ja finantstulemustest sõltuva tulemustasu osakaalust palgas

(BLRT, Eesti Telekom). Mõned palgalangetamised fikseeriti ajutise meetmena (Tallink leppis kaldatöötajatega suve lõpus kokku palga langetamise üheks aastaks 5–20% võrra lähtuvalt põhimõttest „mida suurem palk, seda suurem ka palgalangus“). Muude kulude puhul on vähendatud näiteks töötajate telefoni- ja bensiinilimiite ning kärbitud, külmutatud või üldse lõpetatud mitmeid töötajatele pakutavaid soodustusi (koolituskulud, tööalased reisirid, ühisüritused ja ühekordsed toetused).

Avaliku sektori palkade areng on erasektoriga võrreldes traditsiooniliselt suurema inertsiaga. Siiski hakkasid ka avaliku sektori palgad II ja III kvartalis langema (vt joonis 17). Mitmed otsused avaliku sektori palkade langetamise kohta tehti III kvartalis, mistõttu need ei peegeldu veel kvartali keskmistes näitajates. Edaspidi palgalangus avalikus sektoris kiireneb. Seda kinnitavad ka maksu- ja tolliameti värskemad andmed palgaväljamaksete kohta.

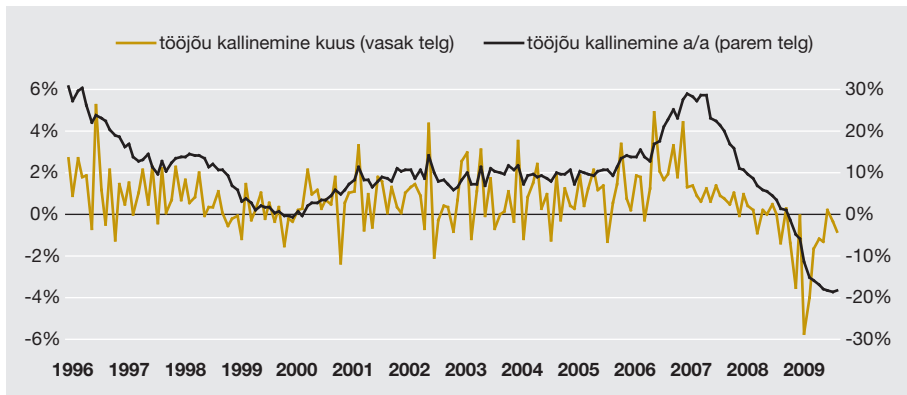
Novembris vähenesid äriregistris olevate ettevõtete (v.a FIEd) palgakulutused aasta võrdluses 22,8%, sealhulgas suurem kokkuhoid saavutati palgasaajate arvu kärpimisest (16,9%, samas kui palgaväljamaksete vähendamine oli sellest tagasihoidlikum (7,1%). Valitsus- ja riigiasutustes aga kärbiti palgakulutusi 15,2%, kusjuures palgasaajate arv vähenes 2,8%, palgaväljamaksed aga keskmiselt 12,8% (a/a). Kuna nõudlus avaliku sektori teenuste järele pole langenud erasektori omaga võrreldavas ulatuses, ei olegi suured kärped palgasaajate arvus selles sektoris võimalikud. Sellele vaatamata töi maksulaekumiste vähenemisest tingitud kulude kokkuhoid kaasa palkade suurema alandamise võrreldes erasektoriga.

Joonis 17. Keskmise palga areng avalikus ja erasektoris

Keskmine brutokuupalk langes III kvartalis enam ehituses (13,8%), põllumajanduses (13,6%), mäetööstuses (10,6%) ning avalikus halduses (10,3%). Palgad tõusid vaid elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise tegevusalal (2,7%) ning väga vähe ka finants- ja kindlustustegevuse alal (0,1%). Töötlevas tööstuses langes keskmine brutokuupalk 4,3% ning hulgi- ja jaekaubanduses 7,9%.

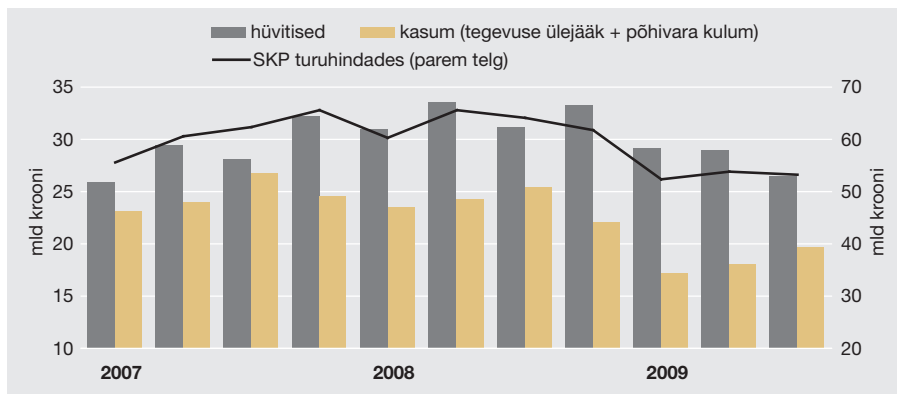
Palgalangus ehituses oli seda ootuspärasem, et kinnisvarabuumi ajal kasvas selles sektoris nii hõive kui ka palk keskmisest palju kiiremini. Seetõttu võimaldab palgataseme alandamine ehitussektoris langusfaasis saavutada suurema kooskõla tootlikkuse arenguga. Kuna keskmine palganumber ei näita, mil määral oli palgalangus tingitud palganumbrite ning mil määral töötajate struktuuri muutusest, saab ehitussektori tööjõukulude kohta täiendavat teavet ehitushinnaindeksi statistikast, kus tööjõukulutusi mõõdetakse fikseeritud tüüpiliste ametikohtade järgi. Ehitushinnaindeksi statistika järgi vähenesid tööjõukulud III kvartalis aastaga 18,2%. Samas aga toimus just III kvartalis palgalanguse tempo stabiliseerumine: kuine langus hakkas aeglustuma (vt joonis 18).

Joonis 18. Tööjõu kallinemine ehitushinnaindeksi järgi

Palganumbrite alandamist tingib jätkuvalt vajadus hoida palgakulud kooskõlas ettevõtete vähenenud müügituludega. Rahvamajanduse statistika põhjal vähenes 2009. aasta I kvartalis turuhindades arvestatav SKP aasta arvestuses 11,6%, palgakulude aeglasema languse (6,2%) tõttu vähenes ettevõtete kasum sel perioodil järsult (tegevuse ülejääk ja segatulu vähenesid 44% a/a). Teises kvartalis areng pisut paranes, kuid 2009. aasta keskpaigaks ei olnud veel täit selgust, kas alanud palgafondi vähenemine kujuneb lõpuks piisavaks, et kasumi langus pidurduks. Kolmanda kvartali areng tõi kauaoodatud kindluse selles, et ollakse teel tasakaalukama arengu suunas. Palgakulutuste langustempo kiirenes 14,9%ni (sh palgaväljamaksed vähenesid 16,5% ning tööandja sotsiaalmaksed 10% a/a) ning kasumi langustempo jätkas pidurdumist (koos põhivara kulumiga 22,3%ni). Veelgi muljetavaldavam oli areng eelmise kvartaliga võrreldes: hüvitised vähenesid 8,5%, kasum aga kasvas 9,2% (vt joonis 19).

Palgakulutuste languse jätkumist võib prognoosida ka lähiajal. Nominaalsete palkade alandamine toimub edaspidi nii lisatasude ja lühendatud tööaja arvelt kui ka uute madalama põhipalgaga lepingute sõlmimise kaudu. Kolmanda kvartali andmete kohaselt hakkab see protsess siiski pidurduma. Suuremad korrektsioonid on ilmselt juba tehtud ning kui ei toimu ootamatut nõudluspoolset lisašokki, on edaspidised langetamised oluliselt väiksemad.

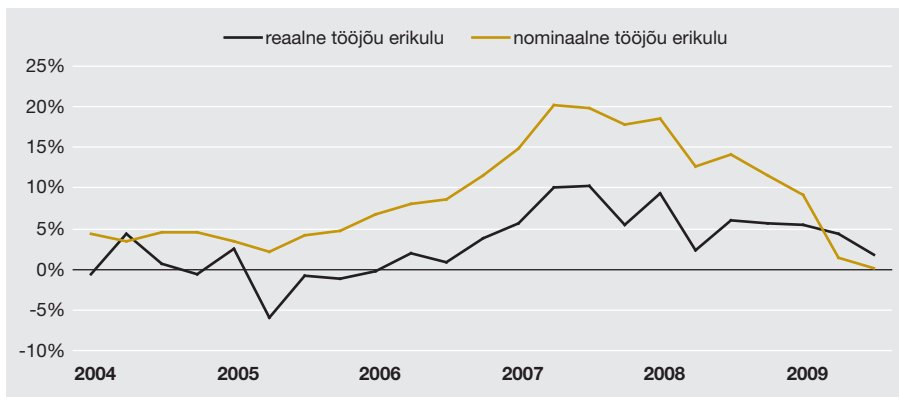
Joonis 19. Hüvitised töötajatele ja ettevõtete kasum

Tööturu paindlikkus peaks tavapärase arusaama kohaselt näitama, kui kiiresti reageerib tööturg erinevatele šokkidele, et saada optimaalset või vähemalt paremat ressurside jaotust. Palkade paindlikkuse võtmeteguriks Eestis on peetud rahvusvahelises võrdluses suhteliselt ulatuslikke töötulemustest sõltuvate boonuste kasutamist. Eesti Panga 2009. aasta uuringu kohaselt kasutatakse palgaväljamaksete vähendamiseks töötajate arvu ja põhipalga korrigeerimise kõrval aktiivselt ka teisi meetmeid, nagu töötundide arvu vähendamist, lisatasude ja tööga mitteseotud kulude kärpimist (vt lisa 1).

Töõjõu erikulu

Eesti tööturu paindlikkust iseloomustab majanduslanguse ajal reaalse ja nominaalse töõjõu erikulu areng. Kolmanda kvartali andmete põhjal võib tõdeda, et töõjõukulusid kärbiti Eestis suhteliselt kiiresti ning ulatuslikult. Reaalse töõjõu erikulu kasv pidurdus III kvartalis 1,8%ni, nominaalne töõjõu erikulu aga enam ei kasvanud (vt joonis 20).

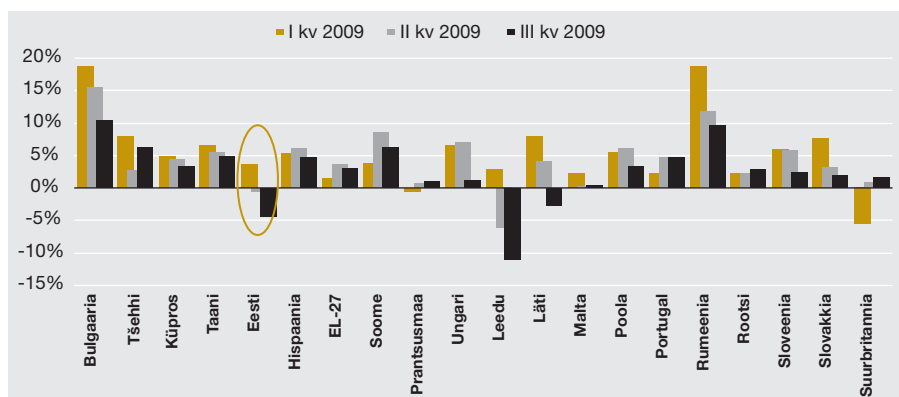
Reaalne töõjõu erikulu on näitaja, mis võrdleb palgakulude suurust ühe palgatöötaja kohta (enamjaolt palk ja palgafondi maksud) ning töõjõu tootlikkust (ühe hõivatu kohta) jooksevhindades. Sisuliselt vaadeldakse, kui suur osa lisandväärtusest makstakse välja töötasudena. Töõjõu erikulu kasv on positiivne siis, kui töõjõukulu palgatöötaja kohta kasvab kiiremini (või langeb aeglasemalt) kui töõjõu tootlikkus nominaalhindades. Nominaalne töõjõu erikulu kõrvutab töõjõukulusid töötaja kohta reaalse, mitte jooksevhindades arvestatud tootlikkusega. Selle eesmärk on analüüsida palgakasvust tulenevat inflatsioonisurvet, kuna ettevõtted on kasumlikkuse säilitamiseks sunnitud tootlikkust ületavat palgakasvu tootehinnas kajastama.

Joonis 20. Töötajate erikulu kasv SKP statistika põhjal

Reaalne SKP vähenes III kvartalis 15,6%, nominaalne SKP 14,4%, hüvitised töötajatele aga 14,9%. Palgasaajate arvu veidi suurem langus hõivatute üldarvu langusega võrreldes (vastavalt 10,2% ja 9,5%) tõstis töötajate erikulu näitajaid 0,7 protsendipunkti võrra.

Nagu tootlikkuse näitajaidki, mõjutas töötajate erikulu näitajaid suuresti töötundide alanemine ühe hõivatu kohta. Seetõttu hakkas töötajate tunni erikulu näitaja langema juba II kvartalis, III kvartalis kiirenes langus veelgi. Eurostati andmetel⁷ alanes Eesti nominaalne töötajate tunni erikulu 2009. aasta III kvartalis 4,3%, selle kasvumäär oli aastaga vähenenud 17,4 protsendipunkti võrra. Reaalne töötajate tunni erikulu alanes III kvartalis 2,8% (a/a). Võrreldes Eestiga oli töötajate erikulu langus kiirem vaid Leedus (vt joonis 21).

Joonis 21. Töötajate tunni erikulu nominaalkasv Euroopa riikides

⁷ Eurostati andmed töötajate tunni erikulu kohta on tööpäevade arvuga taandatud.

TÖÖTURU INSTITUTIONAALNE ARENG

Maksumuudatused

18. novembril 2009 kinnitas valitsus 2010. aasta töötuskindlustumakse määrad senisel 4,2% tasemel. Töötajale kehtiv maksemäär on 2,8% ja tööandjale kehtiv määr 1,4%. 2009. aasta teisel poolel kehtisid perioodil 01.06.09–01.08.09 vastavalt maksemäärad 1,0% ja 2,0% ja enne seda 0,3% ja 0,6%. Maksemäärade tõstmine võimaldas teisel poolaastal stabiliseerida Töötukassa finantseerimise puudujääki, mis alates juulist enam ei suurenenud.

Riigikogu kinnitas 26. novembril 2009 seadusemuudatuse, mis jättis tulumaksumäära 2010. aastal 21% tasemele. Maksuvaba tulu summa jäi 27 000 kroonile aastas.

Haigushüvitise maksmise korra muutus

Alates 2009. aasta 1. juulist muutus haigushüvitiste maksmise kord, mis rakendus haiguslehtedele, mille töövabastuse algus oli 1. juulil 2009 või hiljem. Haigushüvitist hakati kindlustatule maksma alates haigestumise neljandast päevast (enne maksti alates teisest päevast). Töötervishoiu ja tööohutuse seaduse kohaselt maksab haigestumise neljandast päevast kuni kaheksanda päevani haigushüvitist tööandja 70% ulatuses töötaja viimase kuue kuu keskmisest töötasust. Alates haigestumise üheksandast päevast maksab haigushüvitist haigekassa.

Kogumispensioni muudatused

Vastavalt kogumispensionide seadusesse tehtud muudatustele peatuvad 1. juunist 2009 kuni 31. detsembrini 2010 kogumispensioni riigipoolsed sissemaksed täies mahus ning 2011. aastal pooles mahus. Kogumispensioni II sambaga liitunud võivad 1. jaanuarist 2010 oma sissemaksete (2%) tegemist jätkata. Sellisel juhul lisab riik 2011. aastal 2% ning hüvitab vahe aastatel 2014–2017 (riigi sissemaksete osa 6%). Kui pensionikoguja 2010. aastal ise sissemaksetega ei jätkka, siis 2010. aastal pensionifondi raha ei lisandu. Makseid hakatakse jälle tegema 2011. aastal, kuid siis tavapärasest poole väiksemas mahus: isiklik panus 1% ja riik 2%. Varasem skeem 2% + 4% taastub 2012. aastal.

Kogumispensioni väljamaksete korras muutusi ei ole. Sõltuvalt kogutud pensionifondiosakute väärtusest on inimesel võimalik raha ühe korraga välja võtta, saada pensioni regulaarsete maksetena otse pensionifondist või kindlustusseltsiga sõlmitud lepingu alusel annuiteedil põhinevate väljamaksetena.

Pensioniea tõstmine

Valitsus saatis 16. detsembril 2009 Riigikokku seaduseelnõu, millega sätestatakse pensioniea tõus 65. eluaastani alates 2026. aastast. Pensioniea tõstmisel on kaks peamist motiivi.

Esiteks peavad tulevased pensionärid olema kindlad, et pension poleks väiksem praegusest tasemest ning võimalusel hoopis kasvaks. Teiseks eesmärgiks on leevendada tööturul aktiivse elanikkonna vähenemisega kaasnevat tööjõupuudust.

Väljapakutud kujul pensioniea tõstmine puudutab ennekõike praeguseid kuni 50 aasta vanuseid inimesi. Täna 50–56aastased, kelle pensioniiga saabub aastatel 2017–2026, jäävad ülemineku perioodi. Kõik üle 56aastased lähevad pensionile varasema korra alusel.

Praegu on vanaduspensioniga meestel 63 aastat ja naistel 60 aastat ja kuus kuud. 2016. aastaks tõuseb pensioniiga ka naistel 63. eluaastani. Alates 2017. aastast hakkaks pensioniiga kõigil järk-järgult ehk kolme kuu võrra aastas tõusma ning 2026. aastaks oleks see nii naistel kui ka meestel 65 eluaastat.

Töötukassa käivitas koolituskaardi pilootprojekti

Koolituskaardi eesmärk on võimaldada töötutele ja koondamisteate saanud töötajatele vajadusel erialast täiendkoolitust, mis aitab uut tööd leida. Koolituskaarti saavad kasutada erialase hariduse või töökogemusega inimesed, kellel on vaja tööd leidmiseks oma olemasolevaid oskusi ja teadmisi täiendada. Koolituskaardi alusel ei pakuta juhtimisalaseid, üldisi sotsiaalseid oskusi või isikuomadusi arendavaid ja eriala algtaseme koolitusi. Koolitusele mineku eelduseks on põhjendatud täiendkoolitusvajadus. Koolitusvajaduse aitab välja selgitada ning sobiva kursuse ja koolitaja leida töötukassa konsultant. Hetkel saab valida 110 koolitusepakkuja hulgast. Töötukassa tasub kuni 15 000 krooni maksva koolituse eest.

Tegevuskava tööpuuduse vähendamiseks ja töötute tööleaitamiseks

Tegevuskava prioriteetid on inimeste töövõime ja töövalmiduse säilitamine, töötuse ennetamine ning tööpuuduse vähendamine, milleks kavandatakse ellu viia mitmeid tegevusi. Neid rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) kaasrahastatavatest programmidest ning töötukassa eelarvevahenditest.

Aktiivsetes tööturumeetmetes osalemine on olnud kogu 2009. aasta jooksul selgel tõusujoonel: oktoobris-novembris osales tööturuprogrammides iga kuu üle 8000 inimese, mis on kaks korda enam kui aasta tagasi ning neli korda enam kui 2008. aasta esimesel poolel.

Programmi eesmärgid on töötuse ennetamine ja töökaotuse tagajärgede leevendamine, aga ka tööhõive suurendamine, tööpuuduse vähendamine ja töötuse kestuse lühendamine. Oluline on ka see, et töötajale oleksid paremini kättesaadavad vajaminev info ning teenused.

Programmi eelarve 2010. aastal on kokku üle 422 miljoni krooni, sellest ESFi toetus üle 353 miljoni krooni. Võrreldes 2009. aastaga on eelarve suurenenud. Aastatel 2007–2009 oli eelarve 407 miljonit krooni (sellest 2009. aastal 319 miljonit krooni).

Peale programmivahendite saavad riigiasutused, kohalikud omavalitused, ettevõtjad ning ka MTÜd ja sihtasutused toetust avatud taotlusvoorst. 2009. aasta alguses sai avatud taotlusvoorst toetust taotleda 150 miljoni krooni eest, 2010. aastal rahastatakse projekte 200 miljonit krooni ulatuses. Kolmas taotlusvoor projektide esitamiseks on plaanis avada 2010. aasta lõpus.

Lisa 1. Ettevõtete reageerimine majanduskriisile

Tairi Rõõm

Eesti Pank viis 2009. aasta suvel koostöös üheksa teise ELi liikmesriigi keskpangaga läbi ettevõtete juhtide küsitluse, mis toimus Wage Dynamics Networki (WDN) ehk palgadünaamika võrgustiku raames.⁸ See uuring oli jätkuks 2007. aasta lõpus toimunud ulatuslikule küsitlusele. Uue uuringu korraldamise eesmärk oli analüüsida ettevõtete majanduskäitumist praeguse kriisi tingimustes ning võrrelda seda buumi lõpuaastatega. Küsitlus katab nelja tegevusala: töötlev tööstus, ehitus, teenindus ja kaubandus. Eestis küsitleti 558 ettevõtet, kümnet riiki koondav valim hõlmab ligikaudu 5700 firmat. Järgnevalt antakse ülevaade uuringu peamistest tulemustest.

Esmalt koguti andmeid selle kohta, kui tugevalt on majanduskriisi erinevate riikide ettevõtteid mõjutanud. Periood, mille kohta küsimusi esitati, hõlmas vahemikku kriisi algusest kuni 2009. aasta suveni. Vastused nõudluse languse ulatuslikkuse kohta on toodud tabelis 1. Selle põhjal ilmneb, et uuringus osalenud kümnest riigist on majanduslangus kõige tugevamalt avaldunud Eestis. Ligikaudu 81% siinsetest ettevõtetest hindab nõudluse langust tugevaks või erakordselt tugevaks. Kümne riigi lõikes tervikuna on sellise hinnangu andnud ettevõtete osakaal umbes poole väiksem (39%).

Tabel 1. Käesoleva majanduskriisi tagajärjed

	Mõju puu- dub / väike mõju	Mõõdukas	Tugev	Erakord- selt tugev	Tugev või erakord- selt tugev	Ei oska öelda
Nõudluse langus						
Austria	26,2	45,5	18,5	9,7	28,2	0,2
Belgia	21,7	36,2	23,7	18,3	42,0	0,2
Tšehhi	7,8	39,9	40,9	11,5	52,4	0,0
Eesti	1,9	16,8	41,5	39,4	80,9	0,4
Hispaania	19,0	40,6	28,0	12,4	40,4	0,0
Prantsusmaa	19,1	43,9	24,8	11,5	36,3	0,7
Itaalia	14,8	41,9	35,5	7,3	42,8	0,4
Luksemburg	15,1	48,1	29,5	7,2	36,7	0,1
Holland	34,4	29,2	23,1	12,7	35,8	0,6
Poola	16,9	59,6	18,7	4,0	22,7	0,9
Euroala riigid	19,7	40,6	28,9	10,4	39,3	0,4
Euroalavälised riigid	14,0	53,0	25,3	7,2	32,5	0,6
Kogu valim	18,4	43,5	28,0	9,7	37,7	0,4

Märkused. Ettevõtete hinnangud selle kohta, kui tugevat mõju on kriis avaldanud nende toodete/teenuste nõudlusele. Tabelis on toodud ettevõtete osakaal (%), kes vastava vastuse valisid.

⁸ Peale Eesti viisid küsitluse läbi Austria, Belgia, Tšehhi, Hispaania, Prantsusmaa, Itaalia, Luksemburg, Holland ja Poola.

Järgmiseks uuriti, milliseid kanaleid on ettevõtted kasutanud kriisist tingitud nõudluse langusega toimetulekuks. Sellest annab ülevaate tabel 2.

Tabel 2. Ettevõtete strateegiad negatiivse nõudlusšokiga toimetulekuks

	Hindade langetamine		Kasumimarginaali vähendamine		Toodangu vähendamine		Kulude vähendamine	
	Algne uuring	Jätkuuuring	Algne uuring	Jätkuuuring	Algne uuring	Jätkuuuring	Algne uuring	Jätkuuuring
Kõik ettevõtted	56,3	37	63,1	43,2	51,8	39,5	84,7	73,4
Riik								
Austria	37,7	30,2	57,3	44,6	54,3	43,8	82,9	84,3
Belgia	42,5	36,1	55,1	52,3	60,1	55,9	80,6	81,7
Tšehhi	51,3	34	54,4	40	52,2	48,5	86,7	88,3
Eesti	76,4	72	82,4	77,6	66,9	64,2	93,8	98,3
Prantsusmaa	41	14,9	56,6	24	54,2	29,4	78,8	42,8
Luksemburg	48,2	26,5	64,1	32,1	43,8	24,5	89,8	88,3
Itaalia	58,3	41,5	na	na	46	37,3	91	78,8
Holland	39,9	23,7	50,7	35,6	40,6	33,9	71,9	63,6
Poola	79,4	60,8	78,3	64,3	60,4	47,6	85,3	87,1
Tegevusala								
Töötlev tööstus	56,3	37,8	60,4	43,9	66,5	57,9	86,3	76,5
Ehitus*	70,7	58,7	80,3	60,6	52,3	45,2	82,5	71,5
Kaubandus	65,2	41,6	71,2	50,2	37,6	25,4	87,9	81,3
Teenused	48,1	31,6	57,3	36,5	40,2	21	80,8	64,5
Finantsvahendus**	64,8	10,6	79,6	32,1	30,6	27,3	88,2	88,5
Ettevõtte töötajate arv								
5–19	65,4	40,5	71,2	45,1	45,1	32,1	80,2	69,7
20–49	60,7	43,1	63,1	46,5	48,2	41,2	85,5	70,4
50–199	60,8	40,8	67,6	42,4	55	39,6	85,8	73,1
200+	48,8	30,9	56,7	41,5	54,1	40,6	85,1	76,3
Nõudluse languse negatiivne mõju								
Mõju puudub / väike mõju	60,7	27,7	62,6	29,5	47,2	15,7	83,7	55,6
Mõõdukas	58,3	37	68,5	47,9	49,6	31	83,6	75,1
Tugev	52,2	45	56	50,2	53,6	60,1	86,7	83,4
Erakordselt tugev	47,2	40,6	61,9	49,1	76,6	79,5	86,1	85,9
Nõudluse languse negatiivne mõju								
Mõju puudub, on väike või mõõdukas	59,3	33,6	65,7	41	48,5	25,4	83,6	68,1
Tugev või erakordselt tugev	51,2	44,1	57,5	49,9	58,4	64,1	86,6	83,9

Märkused. Tabelis on toodud ettevõtete osakaal (%), kes hindasid vastavat kanalit oluliseks või väga oluliseks. Tabel ei sisalda Hispaania andmeid, kuna vastav küsimus oli nende küsimustikus teistsisstruktureeritud.

* Prantsusmaa ja Itaalia valimid ei sisalda ehitussektori ettevõtteid.

**Eesti, Tšehhi ja Prantsusmaa valimid ei sisalda finantsvahenduse ettevõtteid.

Tabelis võrreldakse ettevõtjate vastuseid sellega seotud küsimustele eelmises uuringus kogutud vastustega analoogsele küsimusele. Erinevus kahe uuringu vahel seisneb lisaks makromajanduslikule keskkonnale uuringu läbiviimise ajal ka selles, et esimeses uuringus pidid ettevõtted hindama n-ö hüpoteetilist olukorda: kui nõudlus antud ettevõtte toodangu järele langeks, siis kuidas sellele reageeritaks. Seejuures ei täpsustatud, kui suurt nõudluse langust silmas peetakse. Teises uuringus paluti ettevõtjatel seevastu kirjeldada konkreetset olukorda: kuidas nad reageerisid praegusest majanduskriisist tingitud nõudluse langusele. Ehkki riigiti on esimese ja teise küsitluse vastused üsna erinevad, ilmneb kogu valimi põhjal, et nende ettevõtete hinnangud on sarnasemad, kelle toodete/teenuste nõudlus on kriisi tingimustes järsemalt alanenud. Eesti ettevõtete vastused esimesele ja teisele küsitlusele on samuti suhteliselt sarnased. Nii eelmisest kui ka praegusest uuringust ilmneb, et olulisim moodus negatiivse nõudlusšokiga toimetulekuks on kulude vähendamine. Algses uuringus hindas seda oluliseks või väga oluliseks 85% ja jätku-uuringus 73% ettevõtetest.

Ettevõtetele uuriti, milline on olnud nende peamine kulude vähendamise viis. Vastustest sellele küsimustele annab ülevaate tabel 3. Tabelist ilmneb, et võrreldes majandustsükli tõusuperioodiga kasutavad ettevõtted praeguse languse tingimustes kulude vähendamiseks suuremal määral tööaja lühendamist (st töötundide arvu vähendamist) ja tulemuspalga alandamist. Mõnevõrra olulisemaks on muutunud ka tähtajatu lepinguga töötajate arvu vähendamine. Põhipalga alandamist kasutab ainult ligi 1,7% ettevõtetest ehk umbes samapalju kui buumi lõpuaastatel.

Eesti ettevõtete kulude alandamise strateegiad erinevad teistest uuringus osalenud riikide omadest mitmes olulisel aspektis. Esmalt on meil kriisi tingimustes märgatavalt suurenenud ettevõtete osakaal, kes kasutavad peamise kulude alandamise meetodina töötajate põhipalga vähendamist. Kui eelmise uuringu põhjal oli selliseid firmasid 0,5%, siis uue uuringu kohaselt on neid ligikaudu 16% – tunduvalt rohkem kui üheski teises uuringus osalenud riigis. Küllaltki märgatavalt (keskmisest enam) on suurenenud ka nende ettevõtete osakaal, kes vähendavad kulusid peamiselt tulemuspalga alandamise või tööaja lühendamise teel. Eestis on kriisi tingimustes töötajate kulude alandamisega võrreldes märgatavalt vähem oluliseks muutunud muude, tööjõuga mitteseotud kulude vähendamine. Buumi lõpuaastatel pidas seda olulisimaks kulude vähendamise meetodiks 45% firmadest, samas kui kriisi tingimustes on selliste ettevõtete osakaal ainult 23%.

WDNi raames läbi viidud mõlema küsitluse teel koguti andmeid selle kohta, kui suur osa ettevõtetest on töötajate põhipalku külmutanud või vähendanud. Esimeses küsitluses hõlmas see küsimus aastaid 2002–2006: ettevõtjatel küsiti, kas nad on küsitlusele eelnenud viie aasta jooksul a) põhipalka külmutanud ja/või b) põhipalka vähendanud, ning kui suure osa töötajate

Tabel 3. Peamine kulude vähendamise meetod

	Põhipalk		Tulemuspalk		Töötajad (täht- ajaline leping)		Töötajad (täht- ajaline leping)		Töötundide arv		Tööjõuga mit- taseotud kulud	
	Algne uuring	Jätku- uuring	Algne uuring	Jätku- uuring	Algne uuring	Jätku- uuring	Algne uuring	Jätku- uuring	Algne uuring	Jätku- uuring	Algne uuring	Jätku- uuring
Kõik ettevõtted	1,5	1,7	8,6	11,8	17,1	19,1	27,4	25,6	7,7	14,1	38,3	36
Riik												
Austria	0	0,4	10,9	15,8	11	11,2	6,5	10,1	20,4	34,2	51,2	28,2
Belgia	0,3	3,4	10,3	16,7	29,3	35,7	29	45,6	5,1	32,5	26	40,6
Tšehhi	0	3,9	18,6	24,3	19	42,7	27	34,2	3,5	10,8	41,5	52,8
Eesti	0,5	15,7	17,3	23,9	17,2	24,4	15,7	3,3	4,9	9,1	44,5	23,6
Prantsusmaa	4,8	1,1	5,8	5,9	11,7	25,8	57,5	42,4	5,6	5,7	14,6	19,2
Luksemburg	0	0,1	7,5	9,9	10,9	17,1	28,4	33,9	10	12,4	43,2	26,2
Itaalia	1	1,3	9,3	8,8	16	17,1	28,9	20,8	9,8	18,2	35	33,8
Holland	0,3	1,2	3	4,6	3,2	8,4	37,7	40,1	2,1	5,8	53,7	39,9
Poola	3,5	2,2	8	17	31,4	15,3	8,7	10	5,2	6,4	43,3	47
Tegevusala												
Töötlev tööstus	1,8	2,1	6,3	10,4	15,2	20,9	31,3	29,4	8,4	17,2	37,8	29,5
Ehitus*	0,1	3,5	7,5	17	27,6	14,5	15,7	20,5	10,5	5,7	38,6	44,8
Kaubandus	2	1,8	9,8	10,2	21,2	20	24,7	23,2	6,9	11,1	36,8	42,1
Teenused	0,9	0,8	11,3	13,1	15,5	16	25,3	22,9	7,3	13,3	39,7	40,3
Finantsvahendus**	0	0	9,7	32,6	23,7	27,5	26,4	17,3	0,4	2,6	39,8	34,3
Ettevõtte töötajate arv												
5–19	1,8	1,3	7,7	11,8	20,1	17,6	21,9	14,2	8,7	8	39,7	48,1
20–49	0,7	2,3	9,3	11,2	15,7	17,4	23,4	17,5	7,8	15,6	43,8	38,7
50–199	1,7	1,1	10,4	14,5	18,3	19,6	25,5	26,2	8,4	14,1	36,2	35,3
200+	1,6	1,7	7,7	10,8	16,3	20,1	32,3	33	6,9	15,1	35,9	31,2
Nõudluse languse negatiivne mõju												
Mõju puudub / marginaalne mõju	0,6	0,5	8,8	12,8	19,9	5,5	24	20	5,7	12	41	49,5
Möödukas	2,9	1,9	9,5	11,5	17,5	17,5	24,2	25,6	9,2	10,2	37,9	39,8
Tugev	0,7	2,1	8,2	12,3	15,3	25,5	30	27,9	8,4	18,6	38	27,7
Erakordselt tugev	1,2	1	5,7	10,6	14,9	37,9	40,7	29,7	5,4	22,8	32,1	13,7
Nõudluse languse negatiivne mõju												
Mõju puudub või möödukas	1,9	1,5	9,2	11,9	18,6	13,6	24,1	23,8	7,7	10,8	39,3	42,9
Tugev või erakordselt tugev	0,8	1,8	7,6	11,9	15,2	28,1	32,3	28,3	7,7	19,5	36,8	24,7

Märkused. Tabelis on toodud ettevõtete osakaal (%), kes märkisid, et antud meetod kulude vähendamiseks (põhipalga langetamine, tulemuspalga alandamine, tähtajatu lepinguga töötajate arvu vähendamine jne) oli peamine kulude alandamise viis. Tabel ei sisalda Hispaania andmeid, kuna vastav küsimus oli nende küsimustikus teisi struktureeritud.

* Prantsusmaa ja Itaalia valimid ei sisalda ehitusektori ettevõtteid.

** Eesti, Tšehhi ja Prantsusmaa valimid ei sisalda finantsvahenduse ettevõtteid.

puhul seda on tehtud. Teise küsitluse analoogne küsimus hõlmas perioodi kriisi algusest kuni suveni 2009. Ülevaade vastustest neile küsimustele on toodud tabelis 4. Tabelist ilmneb, et nii varasema kui ka uue uuringu kohaselt on vaid vähesed ettevõtted töötajate põhipalka langetanud (vastavalt 2,6% ja 3,2%). Samas on kriisi tingimustes märgatavalt suurenenud nende ettevõtete osakaal, kes on töötajate palgad külmutanud. Aastatel 2002–2006 tegi seda ligikaudu 10% firmadest, samas kui kriisi algusest saadik oli põhipalka külmutanud 35% firmadest ning sama palju ettevõtteid plaanisid seda kriisiga seoses teha. Need andmed näitavad, et enamikus ELi liikmesriikides on ka kriisi tingimustes töötajate palgad allapoole jäigad – suur osa ettevõtetest on töötasud külmutanud, selle asemel, et neid alandada.

Tabel 4. Põhipalka külmutanud ja/või vähendanud ettevõtete osakaal

	Palku alandanud ettevõtted			Palku külmutanud ettevõtted		
	Algne uuring	Jätku-uuring		Algne uuring	Jätku-uuring	
		Langetasid palka	Plaanivad langetada		Külmutasid palga	Plaanivad külmutada
Riigid						
Austria	1,5	1,7	1,5	9,3	1,8	8,4
Belgia	2,9	1	1,8	15,9	23,7	4,4
Tšehhi	9,3	9	3,2	31,4	54,6	11,7
Küpros***	3,4	1,8	2	15,3	20,6	5,9
Eesti	3,7	44,1	38,6	21,3	61,5	64,6
Hispaania	0,1	2,6	0,5	1,5	26,7	3,7
Prantsusmaa	2,5	1,9	4,7	7,7	86	83,8
Luksemburg	0,7	2	4,3	3,8	31,7	62,8
Itaalia	7,3	0,3	0,3	8	46,8	44,5
Holland	1,6	2,6	3,8	25,8	15,2	8,7
Poola	5,7	4,2	1,6	9,7	18	8,1
Kõik riigid	2,6	3,2	3,1	9,5	34,5	34,5
Euroala riigid	1,3	2,1	3,3	7,6	37,1	43,1
Euroalavälised riigid	6,4	6,5	2,7	14,8	27,4	10,3
Tegevusalad						
Töötlev tööstus	3,1	3,9	2,9	8,2	35,5	39
Ehitus*	4	5,9	3,6	13,6	13,8	9,5
Kaubandus	1,3	2,8	2,3	7	26,4	26,2
Teenused	2,8	2,4	4,2	12,2	42	39,4
Finantsvahendus**	1,6	0,1	0,5	11,9	26	7,2

Märkused. Tabelis on toodud ettevõtete osakaal (%), kes on palku alandanud/külmutanud või plaanivad seda teha.

* Prantsusmaa ja Itaalia valimid ei sisalda ehitussektori ettevõtteid.

** Eesti, Tšehhi ja Prantsusmaa valimid ei sisalda finantsvahenduse ettevõtteid.

*** Küprose andmeid pole koondvalimi statistika arvutamisel arvesse võetud.

Eesti eristub teistest uuringus osalenud riikidest kriisi tingimustes põhipalka vähendanud ettevõtete suure osakaalu poolest. Kui valimi lõikes keskmiselt oli selliseid ettevõtteid 3,2%, siis Eestis on seda teinud 44% firmadest. Miks on Eestis töötasud allapoole märgatavalt paindlikumad kui mujal? Esmalt eelkõige seetõttu, et meil on nõudluse langus olnud uuringus osalenud riikidest kõige ulatuslikum. Majanduslanguse ulatuslikkus tingib selle, et ettevõtetel on sunnitud kõiki tootmisega seotud kulusid järsult koomale tõmbama, sealhulgas ka palku alandama.

Teine oluline põhjus, mis on võimaldanud Eesti ettevõtetel kriisi käigus palkasid alandada, on meie tööturu paindlik institutsiooniline raamistik. Mitmed selles vallas tehtud uuringud on näidanud, et jäigemalt reguleeritud töösuhete puhul ning riikides, kus enamik töötajaid on hõlmatud kollektiivsete palgalepetega, on ka palgad jäigemad. Eestis on kollektiivsete palgalepingute osakaal kõigist WDN küsitlustes osalenud riikidest kõige väiksem. Alates 2009. aasta juulist, mil hakkas kehtima uus töölepingu seadus, on meil ka tööalased suhted kõige paindlikumalt korraldatud.

Tabelis 4 toodud andmed palkade alandamise kohta näitavad, et euroalavälistes riikides (Eesti, Tšehhi ja Poola) on palgad allapoole paindlikumad olnud nii praeguse kriisi tingimustes kui ka varasemal majanduskasvu perioodil. Kui euroala riikides on kriisiperioodil palku vähendanud 2,1%, siis euroalasse mittekuuluvates riikides 6,5% ettevõtetest. Esimese küsitluse kohaselt olid need osakaalud vastavalt 1,3% ja 6,4%. Samas on euroala riikides suhteliselt enam selliseid ettevõtteid, kes 2009. aasta suvel veel polnud palku alandanud, aga plaanisid seda teha. See näitab, et euroalaväliste riikide ettevõtetel on majanduskriisile kiiremini reageerinud.

Erinevalt Eestist on nii Tšehhis kui ka Poolas nende ettevõtete osakaalud, kes on palkasid alandanud, mõlemas uuringus suhteliselt võrdsed. Eestis seevastu on kriisi tingimustes palku alandanud üle 40% ettevõtetest, samas kui eelmise uuringu põhjal oli seda teinud 3,7%. Millest see erinevus on tingitud? Esmalt on neis kahes riigis majanduslangus olnud märgatavalt mõõdukam kui meil. (Poola on ainuke ELi liikmesriik, kus SKP 2009. aasta lõikes tervikuna kasvas.) Teine võimalik põhjus on vahetuskursirežiimide erinevus. Eestis kehtib valuutakomitee süsteem, samas kui nii Poola kui ka Tšehhi valuutakursid on ujuvad. Nii Poola zlott kui ka Tšehhi kroon on euro suhtes alates kriisi algusest odavnenud. Ujuval vahetuskursil põhinev valuutarežiim annab neile riikidele täiendava kanali negatiivse nõudlusšokiga kohanemiseks, mistõttu muud viisid kulude alandamiseks (k.a palkade alandamine) on vähem olulised.

Eelnevat kokku võttes — WDNi raames läbi viidud küsitlused näitavad, et Eesti ettevõtetes on palgad alates majanduskriisi algusest olnud allapoole märgatavalt paindlikumad kui teistes küsitlustes osalenud riikides. Paindlik palgakorraldus on Eestis kriisist tingitud järsu nõudluslanguse tingimustes aidanud ära hoida halvemat — kui ettevõtetel poleks võimalik palku alandada, tähendaks see, et hõive langus oleks 2009. aastal veelgi suurem olnud.